

IOANA MACREA-TOMA

Írói intézmények a román államszocializmusban

Ideológiai kiindulópontok és szakmai következmények

A romániai írószervezetek.

Ideológiai kiindulópontok és szakmai következmények

A Román Írószövetség Vezetőségének (*Biroul Uniunii Scriitorilor*) egy 1965-ös ülésén A. E. Baconsky megfellebbezhetetlenül kijelentette: „Az Írószövetség tagjának lenni nem értékítélet, hanem az írói lét figyelembevétele.” Ezzel vetett véget az Írószövetségbe frissen belépettek kvalitásait firtató zavaros viták sorának. A neves intézménybe való „felvétel” csupán formáság volt a „jól jegyzett” szerzőknek, viszont nehéz feladat azoknak, akiknek még nem jelent meg kötete, életrajza politikai szempontból ellentmondásos momentumokat tartalmazott, esetleg szakmai pályája volt homályos vagy „irodalmi” szempontból nem megfelelő egy olyan intézmény számára, amely a kreatív tevékenység fenntartására törekedett. Az Írószövetség tagjaivá válhattak e második kategóriába tartozók is, még ha sokszor nem is feleltek meg szakmailag (az egyetemi kutatók, a fordítók, a kulturális aktivisták) vagy politikailag (a volt elítéltek, akik publikációs tilalom alá kerültek).¹ Kényes helyzetük azt mutatja, hogy az egyetlen írói szövetségen belül, annak 1949-es megalapításától kezdve, egyidejűleg kétféle logika érvényesült: egy autonomista (a tag legyen „tehetséges, termékeny, pályatársai által ismert író”) és egy heteronomista logika.

¹ Lásd például Negoitescu esetét, aki, bár politikai elítélt volt, felvételt nyerhetett az Írószövetségbe; intézményes írói elismerése pedig, egy évvel szabadlábba helyezése után, egybeesett a *Luceafărul* irodalmi szerkesztőségébe való felvételével.

Miért és hogyan lehet vizsgálni az Írószövetséget?

A minőségi és mennyiségi, illetve az adminisztratív érvek világos elkülönülése híján nehéz körülírni, hogy a korszakban mit jelentett az intellektuális közismertség. Az írók helyzetének megértéséhez kutatás-módszertani szempontból mégis az a jó kiindulópont, ha pozíciójukat intézményesen világítjuk át. A kreatív irodalmi tevékenység *keretének* elemzése ekképp nemcsak arra szolgál, hogy a művészeti élet szenvtelen háttérét bemutassa, hanem arra is, hogy rekonstruálja azt a funkcionális és tagolt teret, amelynek sajátos törvényei és eszközei adott irányokba terelték a résztvevők „játékát”. Ha abból indulunk ki, hogy az irodalmi produktum vizsgálatánál a szövegek közvetítési és terjesztési módjainak és eszközeinek tanulmányozása, valamint az irodalmi művek születési körülményeinek leírása az elsődleges módszertani lépés, továbbá hogy az önkényuralmi rendszerek prioritásainak listáján ott van a kulturális kínálat teljes átalakítása is, akkor a kommunista korszak irodalma és politikája közötti viszony kutatásának kiindulópontja automatikusan az irodalmi *termelés* politikai-gazdasági aspektusainak elemzése lesz. A rezsim „művésztöszönző” stratégiáinak tanulmányozása hozzásegít egy olyan irodalmi autonómiatípus megértéséhez, amelyet gyakran nemlétezőnek vagy „viszonylagosnak” tekintenek, mivel nem vizsgálják a pénzügyi és döntéshozzárendelési függetlenség fajtáit és fokozatait. Az Írószövetség archívumából származó dokumentumok elemzése és az irodalmi lexikonokból nyert adatok statisztikai feldolgozása² szükséges ahhoz, hogy áttekinthessük: egy centralizált államban mik voltak a feltételei a szimbolikus javak megteremtésének és megjelenésének. A jelenséget még mindig főként morálizálva értékeli, pozitivistá módon, pusztán demonstrációs céllal felhasználva néhány elszórt adatot. Ezekkel a megközelítésekkel ellentétben az irodalmi szereplők anyagi helyzetének kronologikus és összehasonlító bemutatása nem a pénzbeli juttatások vagy jutalmak mértékét illusztr-

² A statisztikai elemzések során egy sokak által kimunkált adatbázist használtak. A kiindulópont a Mircea ZACIU, Marian PAPAHAĞI és Aurel SASU által koordinált *Dicționarul scriitorilor români* volt (Editura Fundației Culturale Române, București, 1995, illetve Editura Albatros, București, 2002). Az adatbázis koncepciója Marius LAZĂRTÓL származik. (*Paradoxuri ale modernizării. Elemente pentru o sociologie a elitelor culturale românești*. Limes, Cluj-Napoca, 2002.) Személyes hozzájárulásként említhető meg 600 tétel rögzítése és az adatbázis kiegészítése a kommunizmus áldozatairól készült lista alapján, amely az Írószövetség archívumának dokumentumai (*Dicționarul Membrilor C. C. al P. C. R.* Editura Enciclopedică, București, 2004), Aurel SASU (szerk.): *Dicționarul biografic al literaturii române* (Editura Paralela 45, Pitești, 2006) című műve, valamint a *Cotidianul* 2006. október 10-i, 240. száma alapján készült. Az Írószövetség archívumából származó dokumentumok még nem kerültek be a Nemzeti Levéltárba, így nem is rendezettek dosszié szinten.

rálja, hanem az Írószövetség és tagjai gazdasági-politikai függőségének/függetlenségének típusait és fokozatait kísérli meg összefoglalni.

Miként hatnak a politikai és anyagi megszorítások az írói éthoszra? Mi a „privilegiumok” valós természete, és kik részesülnek ezekben? Milyen mértékben befolyásolják ezek az írók életstílusát, (ön)receptíós mechanizmusát, valamint az írói szakma időbeli-térbeli gazdaságát? A válaszok képet adnak az intézményes irodalmi gyakorlatról anélkül, hogy közvetlenül értelmeznék a szövegeket (ahogy ezt igazságtalanul felróják a szociológiai tanulmányoknak). Ezért az írói tevékenység külső, de inherens nézőpontjait választva tárgyaúl, a jelen tanulmány elemzési keretet kínál az utólagos irodalomszociológiai vizsgálatoknak is. Abból a premisszából indultam ki, hogy a megrajzolt háttér nemcsak illusztratív jelentőségű, hanem az alkotókat is befolyásolta, a szerzők egzisztenciális és írásbeli lehetőségein keresztül. A vizsgált korszakban nagyra értékelt *foglalkozás* szakmai feltételeinek körüljárásával új információkra számítottam, a „szájhagyományt” szerettem volna kritika alá venni, és nem utolsósorban az 1989 előtti irodalom vizsgálatát olyan perspektívába helyezni, amely az irodalmon belüli vizsgálódásokat kiegészíti: a politikai mező felől megteremtett, kétértelmű alárendelési viszony szempontjaival.

Az 1989 előtti román értelmiség helyzetét fetisizálástól mentesen látató nézőpont felvállalása elméleti szempontból elsősorban nem a kultúrákutató³ neomarxista fősodrába helyezhető, hanem inkább a francia gyökerű irodalomszociológia és a volt kommunista országok „totalitárius modelljének” felbontására irányuló társadalomtörténeti kutatások metszéspontjába. Pierre Bourdieu és „iskolája” (Gisèle Sapiro,⁴ Nathalie Heinich, Anne-Marie Thiese stb.) abból indul ki, hogy az értelmiségi mező logikájának és szimbolikus tétjeinek felfejtéséből megállapítható a művészi autonómia megértő reflexiójának egy lehetséges típusa. Ezt egészíti ki a társadalomtörténeti nézőpont, amely Sheila Fitzpatrick⁵ munkásságára alapozva lehetőséget nyújt a szóban forgó időszak elnyomó aspektusainak elítélésén alapuló, moralizáló kánonnal való szakkritikára. Az írói lét professzionalizálása a kommunizmusban nemcsak az írók ideológiai felügyeletét és az etatizált termelési rendszerbe való beillesztését jelentette, hanem az érdekek közös céh keretében történő megjelenítését, valamint magasabb társadalmi státust is. Az 1989 előtti iro-

³ Lásd Susan BUCK-MORSS: *Dreamworld and Catastrophe. The Passing of Mass Utopia in East and West*. MIT Press, Cambridge, 2002.

⁴ Lásd Gisèle SAPIRO: *La Guerre des écrivains (1940–1953)*. Fayard, Paris, 1999.

⁵ Sheila FITZPATRICK (szerk.): *Stalinism. New Directions*. Routledge, New York, 2000.

dalmi kánonnal kapcsolatos konfliktusok, valamint a historiográfiai és szociológiai diskurzusok folytán a romániai jelenkor-történetírásban állhatatosan jelen van egy dramatizált, etikát számon kérő, megértéstől elzárkózó diskurzus is. Ez vagy a hatalommal kötött fausti szerződésből, vagy az alkotói aktus semmibevételéből indul ki, s így az irodalmárok helyzetének leegyszerűsítő értelmezéséhez jut el. Azokkal a történeti kutatásokkal összefüggésben, amelyek nagy többsége a rendszer gonosz racionalitását tanulmányozza (így született például az „örökkévaló sztálinizmus”⁶ koncepciója), a korszak politikájának és irodalmának viszonyára vonatkozó kutatások különböző mértékben ugyan, de mind a vádbeszédek drámai hangnemét használják. A szerzők Marin Nițescu-tól Eugen Negrici-ig és Ana Selejan-ig⁷ a „kórlapok” szélére biggyesztenek egészségügyi magyarázó jegyzeteiket, színpadiasan vagy szárazan tényközpontúan leltárba véve a kultúra „megfertőzésének” szakaszait. Így minden, ami a *totalitárius paradigmával*⁸ összefüggő, *történelmi balesetként* posztulálódik, egyúttal kiesik a szélesebb elméletalkotás látóteréből; a kontextuális alapú narratívákhoz nélkülözhetetlen egyéb elsődleges források pedig elsikkadnak a Securitate archívumából származó dokumentum paradox szentséggé vált autoritása mellett. Maga a „szentesített” dokumentum pedig inkább illusztratív jellegű, mintsem szkeptikus és problémafelvető szöveg. A kommunista korszak kulturális mezejének intézményi aspektusait olyan dokumentumgyűjtemények mutatják be, amelyek szinte démoni entitásokat beszéltenek: a *cenzúrát*, a *Securitatét* vagy *Ceaușescut*.⁹ Ugyanezen kognitív hiba szellemében elmarad egy olyan kétarcú (a hatalomnak alárendelt, de az autonómia és az értékek alkujában szokatlan módszereket kifejlesztő) intézmény, mint a Román Írószövetség vizsgálata a kulturális rendszer termelő-megszorító infrastruktúrájával összefüggésben. Ám egyúttal elmarad egy belső folyamat is:

⁶ Vladimir TISMĂNEANU: *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*. Polirom, Iași, 2005.

⁷ Marin NIȚESCU: *Sub zodia proletcultismului. Dialectica puterii*. (A kiadást gondozta: M. Ciurdaru.) Humanitas, București, 1995; Eugen NEGRICI: *Literatura română sub communism*. PRO Foundation Publishing House, București, 2002; Ana SELEJAN: *Trădarea intelectualilor. Reeducare și prigoană*. (2., kiegészített kiadás.) Cartea Românească, București, 2005.

⁸ A kommunizmus totalitarizmusának koncepciója az ideológia és a terror mint kényszerítő eszközök szerepét abszolutizálja, és egy bináris társadalm szerkezetet posztulál (hatalom versus az apatikus egyedek tömege). Lásd Enzo TRAVERSO (szerk.): *Le Totalitarisme: le XX siècle en débat*. Seuil, Paris, 2001.

⁹ Marin Radu MOCANU (szerk.): *Literatura română și cenzura comunistă (1960–1971)*. Albatros, București, 2003; Mihai PELIN (szerk.): *Cartea albă a Securității, Istorii literare și artistice 1969–1989*. Presa Românească, h. n., 1996; Marin Radu MOCANU (szerk.): *Scriitorii și puterea. Documente*. Ed. Ideea Europeană, București, 2006.

saját archívumának vizsgálata. A dokumentumok rendszerezésének hiánya egyrészt az Írószövetség rendszerváltás utáni átalakulásának drámaiságára mutat rá, másrészt viszont arra is, hogy hiányzik az a tágabb érdeklődés, amely az irodalomtörténetet az énközpontú kulturális diskurzussal vagy a rendszer pusztító mindenhatóságát tételező narratívával közelítené meg. Egyedül Lucia Dragomir elemezte az Írószövetség dokumentumait. Ez módszertanilag szintén bizonytalan körülmények között történt (az adatokat alátámasztó más források felhasználása nélkül), de tudatosította a fenti dichotómiákon túlmutató elmélet alkalmazásának szükségességét.¹⁰ Lucia Dragomir a Pierre Bourdieu által inspirált antropológiai és kultúrszociológiai eszköztárat vette át – ezt a román körülményekre Katherine Verdery alkalmazta¹¹ –, viszont őt is gúzsba kötötte a monográfiákra jellemző narrativitás.

Az Írószövetség témáját módszertani szempontból választottam, s nem esettanulmányt akartam írni; ennek majd akkor lesz hozadéka, ha az írókat a kulturális termelés mezejében és hálózatában kívánjuk elhelyezni. A továbbiakban talán az is kiderül, hogy a szociológiai rendezőelv átültetése e területre nem írja-e felül egyúttal az irodalmi mező belsejében húzódó, szimbolikus választóvonalat is.

A bizonyítást megelőzően pontosítani kell, hogy – bár a román irodalomtörténet-írás eddig kevésbé foglalkozott ezzel – a szervezet-központú vizsgálat feladata rekonstruálni az önkényuralmi rendszerekre jellemző, az eliten belül kialakuló verseny és interakció kereteit. Egy ehhez hasonló elemzés – túl azon, hogy új információkkal szolgál –, a kutattott tárgy természetéből adódóan találja meg módszerét. Vagyis: milyen fontosabb implementációs stratégiákat alkalmazott a rendszer (amely egy fentről irányított, bürokratizált, a demokratikus választási gyakorlatot aláásó rendszerként definiálható)?¹² Ráadásul az államapparátus és a párt azonosítása az értelmiséggel a sztálinizmus idején megkerülhetetlenné teszi, hogy a korszakra jellemző elemként értelmezzük a funk-

¹⁰ Lucia DRAGOMIR doktori értekezéséről (*L'Union des écrivains roumains pendant le communisme*. Coordinée par Anne-Marie Thiesse. EHESS, Paris, 2005.) van szó, mely változtatásokkal könyv alakban is megjelent 2007-ben Franciaországban, a külföldi olvasóközönséget hatásosabban megcélzó címmel (*L'Union des écrivains. Une institution transnationale à l'Est: l'exemple roumain*. Belin, Paris). Az értekezés Anneli Ute GABANYI *Literatura și politică în România după 1945*. (Németből ford.: Irina CRISTESCU. Editura Fundației Culturale Române, București, 2001) kötetének kontextualizáló törekvéseit folytatja alaposabban dokumentált módon.

¹¹ Katherine VERDERY: *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*. Ford.: Mona és Sorin Antohi. Humanitas, București, 1994.

¹² Marc FERRO: *Des Soviets au communisme bureaucratique*. Gallimard–Juliard, Paris, 1980. 119.

cionárius-művész kategóriáját.¹³ Anélkül, hogy szem elől tévesztenénk: egy intézmény a maga módján összetűzések és specifikus felosztási feszültségek (domináns pólus/alárendelt pólus) tere, abból kell kiindulni, hogy a szimbolikus javak termelése a korszakban egy gazdaságilag központosított rendszerre alakul, amely a szakmai elbírálás egyesítése és ellenőrzése, valamint az ideológiai betagozás¹⁴ révén egy az értelmiségieket toborzó és mobilizáló „intézményes” modellt hagy jóvá. Az írók szakmai szervezetbe gyűjtése része a szakszervezetesítés és az indoktrináció révén megvalósuló homogenizálási és felügyeleti tervnek – a pártirányítás lenini elvének tágabb értelmezésére alapozva.¹⁵

A szovjet modell

Az alkotók szervezeteinek megalakítása a forradalmi pátosz bürokratizálásának, de még inkább a tömegeket felvilágosító és irányító értelmiségi hagyomány kiteljesítésének a története. Hagyományos nézet, hogy „a kultúra [...] a javak egyike, melyet egy különleges történelmi misszióval és morális felsőbbrendűséggel rendelkező kisebbség hoz el a tömegeknek, hogy felszabadítsa őket”.¹⁶ Az orosz romantikus gondolkodáshoz közelálló, a szocializmus és a vallás társítására hajlamos Bogdanov és Lunacsarszkij egy olyan proletár kultúra tervét teszi magáévá, amely spontán módon fejlődik ugyan, de iskolák, folyóiratok és alkotóműhelyek megalapításával támogatják.¹⁷ A proletár kultúra szövetségeinek

¹³ A múltban elkülönült, független és a mesteremberek céheihez hasonlatos státusszal rendelkező csoportokként jelen lévő művészeket a kommunizmus funkcionáriusokká és a nomenklatúra „faiskoláivá” változtatta. Lásd Miklos HARASZTI: *L'artiste d'État. De la censure en pays socialistes*. (Francára ford.: Georges KASSAI.) Fayard, Paris, 1983. 27.

¹⁴ Gisèle SAPIRO: *Pour une approche sociologique des relations entre littérature et idéologie*. In: CONTEXTES, „L'idéologie en sociologie de la littérature” (fév. 2007), <http://www.revue-contextes.net/document.php?id=165>.

¹⁵ „Lenin úgy gondolja, hogy nem elegendő, ha az egyének alárendelik magukat a forradalom ügyének, és informális oktatást nyújtanak az ifjúságnak, vagy a tömegeket lelkesítik. Amire igazán szükség van, az egy szervezet, a közös célt szolgáló forradalmárok egyesített csoportja. (Lásd John GARRARD–Carol GARRARD: *Inside the Soviet Writers' Union*. The Free Press/ Macmillan, New York–London, 1990. 21.)

¹⁶ Sheila FITZPATRICK: *The Cultural Front. Power and Culture in Revolutionary Russia*. New York, Cornell University Press, 1992. 5.

¹⁷ Az 1918–1922 közötti időszakban a *Proletkult* 34 folyóiratot és újságot adott ki Péterváron, Moszkvában és vidéken. 1917–1920 között hárommillió kötetnyi irodalmi mű jelent meg, „mindegyikük proletár írók tollából”. A szervezet 400 000 tagot foglalt magába, közülük 80 000 aktívan részt vett a különböző alkotókörök és -műhelyek tevékenységében. (Lásd Evgeny DOBRENKO: *The Making of the Socialist Writer: Social and Aesthetic Origins of Soviet Literary Culture*. Stanford University Press, Stanford, 2001. 107.)

első, egyesülési célú konferenciáján, 1917. október 16–19. között megszületett a *Proletkult* szervezete, amely szellemi tárházába gyűjtötte a Capri-szigeti, forradalom előtti iskola anarchista szenvedélyét és szocialista utópiáját is.¹⁸ A proletkultisták kis léptékű vállalkozásainak az elbitorlása Lenin által (1919-ben az Közoktatási Népbiztosság Iskolai Tevékenységek Osztálya alá rendelte a Proletkultot) az állami és pártburokrácia autoritásának növekedését jelezte: a „természetes”¹⁹ átmenetet egy populista önkifejező, szabadon politizáló irodalomtól egy, a hatalmi szerkezetek által kódolt és hivatalosan támogatott irodalom felé. Lenin pártirodalmi víziója, amelyet még 1905-ben fejtett ki a *Pártszervezet és pártirodalom* című munkájában, a szovjet író megszületését jelezte. Ez öt évvel a forradalom után, október 22-én konkretizálódott, egy időben azzal, hogy a Komszomol Központi Bizottsága úgy döntött: megszervezi a Komszomol Íróinak Szövetségét, az „Ifjú Gárdát”. Az „Ifjú Gárda” 1923-ban változtatta nevét a Szovjet Írók Moszkvai Szövetségévé (MAPP), azt később felszívta a VAPP (Proletárirók Pánorosz Szövetsége), amely utóbb 1928-tól, RAPP (Proletárirók Oroszországi Szövetsége) néven működött. Az „Ifjú Gárda” irodalmi szervezete alkalmas volt arra, hogy az alkotó fiatalságot egy a hatalomnak alárendelt szervezetbe vonzza és ideológiai felügyelet alatt aktivizálja. A proletkultosok független szellemétől és az „irányítással”²⁰ szembeni ellenállásától eltérően a RAPP tagjai már komszomolista koruktól feladatuknak érezték egy új, professzionális írásmód megteremtését, amely a képzés során megszerzett készségeken alapul.²¹ Az irodalmár társadalmi újrafarmálásának tervében megjelenik az ifjúság célzatos nevelésének igénye, amely majd a szovjet modell más kommunista országokban való alkalmazását is jellemzi. Ez egyidejűleg volt pedagógiai jellegű (az „írásművészet” oktatása a marxista–leninista doktrínának megfelelően), szociológiai jellegű (a fiatalok átváltoztatása az Új Világ képviselőivé) és politikai

¹⁸ Ștefan BORBÉLY: „Proletcultul”. In: *Caietele Echinox*. Vol. 6. Dacia, Cluj-Napoca, 2004. 107.

¹⁹ Evgeny Dobrenko felveti azt a gondolatot, hogy a *szocialista realizmus* nemcsak a párt politikai beavatkozásának elméleti támaszát jelenti, hanem egy, még a 19. század közepén született, marginális szerepű irodalom drámai átalakulásának is eredménye. A „magas” és a tömegirodalom közötti térben elhelyezkedő irodalomról van szó, mely kezdettől fogva építkezik a piac és a „beavatottak köre” által is visszautasított alkotók identitásproblémáira. A legitimitás iránti törekvéseik koordinálatlansága és az (ön)kizárásból származó frusztráció egy ilyenfajta szatirikus-patetikus irodalom képviselőit elmagányosodásra és küzdelmes önfeloldó irodalmi csatákba vezeti.

²⁰ Mihai Dinu Gheorghiu szerint a Proletkult autonómiájának egyik lényeges jellemzője, hogy a kormánynak az analfabetizmus felszámolására irányuló kormányát is ellenezte. (Lásd Mihai Dinu GHEORGHIU: *În telectualii în câmpul puterii. Morfologii i traiectorii sociale*. Polirom, Iași, 2007. 74.)

²¹ Evgeny DOBRENKO: i. m. 169.

jellegű (a doktrínák alkalmazására való készség átadása, és olyan irodalmi káderek nevelése, akik támogatják a bürokratikus elit döntéseit). Az irodalmi vagy a pártiskolák, a Kommunista Párt Központi Bizottsága propagandaosztályai által támogatott és gyámoltott alkotói szövetségek, a fiatal írók számára fenntartott folyóiratok és mellékletek, s nem utolsósorban a kulturális termékek autorizálásának és ellenőrzésének szétágazó szervezetei alkotják azt az egységes intézményrendszert, amelynek laboratóriumaiban derítik/ülepítik a szocialista művészeti kínálatot, s amelynek keretein belül termelődik és reprodukálódik a modernizmus szószólóitól örökölt kulturális ethosszal áthatott új elit. Az ilyen szervezeteken belüli, felfelé mutató mobilitás felügyelete és biztosítása lesz az a kettős feladat,²² amely időbeli folytonosságot és „elpusztíthatatlanságot” eredményezhet. A párt és az állam hatalmi szervezetei által vezetett, hierarchizált termelési szervezetekkel ellátott és politikai tényezőktől átszőtt kulturális mező még egyfajta autonómiát is képes elnyerni. Ezt kísérlik meg később megakadályozni a párt közbeavatkozásai.²³

A szocialista rendszerek értelmiségére jellemző strukturált pozíció, hivatástudat és társadalmi reprezentativitás arra vezette Konrád Györgyöt és Szelényi Ivánt, hogy felvesse: ezek a rendszerek alakították ki azoknak a feltételeknek az összességét, amelyek az értelmiség tagjait egy, a proletariátus fölött álló *osztály*á foghatják össze. A munka azoknak „az új osztályról” szóló kritikai elméleteknek a hosszú sorába tartozik, amelyek – Bakunyn munkáitól Jan Wacław Macchajskiéig, Trockijéig és Milovan Djilaséig – mind azt mutatják be, hogy a szocializmusban a bürokraták és a műszaki vagy humán értelmiségiek alkotják a társadalom uralkodó rétegeit. 2004-ben Szelényi Iván²⁴ ismét felvetette az értelmiség *osztályként* való szerveződésének gondolatát. Weberi fogalmakkal élve kénytelen volt beismeri, hogy a kulturális tőke birtoklása és a szocialista rendszerekre jellemző hozzáállás, amely az *egyén* ellenében a *pozíció* fontosságára fókuszál, az értelmiséget inkább a feudális társadal-

²² Mivel az irodalmi intézmények, integrált rendszeri mivoltukban, a párt szervezési elvei alapján kialakított terv részét képezik, úgy vélem, hogy Mihai Dinu Gheorghiu-nak a pártiskolákról készített elemzései főbb vonásai-
ban – a „totalitárius” (Hannah Arendt) vagy „totalis” (Erwin Goffman) intézmények definíciójához viszonyítva – az irodalmi iskolákra és szakmai szervezetekre is alkalmazhatók, azzal a kikötéssel, hogy ez utóbbiak struktúrája hasonló a pártéhoz, de maguk nem pártintézmények. (Lásd Mihai Dinu GHEORGHIU: i. m. 239.)

²³ Leonid HELLER–Antoine BAUDIN: „Le Réalisme socialiste comme organisation du champ culturel”. *Cahiers du Monde russe et soviétique*. No. XXXIV (3). 1993. július–szeptember. 307–344.

²⁴ Lawrence Peter KING–Iván SZELÉNYI: *Theories of the New Class. Intellectuals and Power*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 2004.

mak státusrendjéhez²⁵ teszi hasonlatossá. A nómenklatúra rendszere révén teremthető meg a kapcsolat egy nemesi hálózatban elfoglalt pozícióra alapozó hagyományos kormányzati rendszer és ama a koncepció között, hogy a pártnak mint vezető csoportnak szigorú nyilvántartást kell vezetnie minden intézmény felsőbb vezetőiről. Sztálin a nómenklatúrára ruházta át a forradalom előtti *intelligencia* tiszteletbeli státusát. 1936-ban azért bővítette ki az (addig csak pejoratív értelemben, a régi polgárságra alkalmazott) *intelligencia* értelmezését, hogy abba a régi elit képviselői mellett beemelhesse a pártfunkcionáriusokat és az új, proletár vagy paraszti gyökerekkel rendelkező, humán vagy technokrata elitet is. Ebből a perspektívából nézve érthetőbb, és a *kulturális tőkének* a politikaival vagy a társadalmival arányosan növekvő jelentőségét demonstrálja Sztálin gesztusa, amellyel az (1932-ben feloszlott) RAPP exkluzivista szellemével ellentétben²⁶ hozta létre a mindenkit (kommunista és nem kommunista frakciókat egyaránt) magába foglaló Írók Szövetségét.²⁷ A sztálinizmus ellentmondásai közé tartozik, hogy az elitek ellen irányuló többé-kevésbé véres tisztogatások időszakosan felülírják a *kulturnoszty* (az elnyert kultúra) heves tőkésítését, a társadalmi felemelkedés legvágyottabb módjaként értelmezve azt. A vetélkedés és a kiválság bátorítása párhuzamosan történik az antikommunista értelmiségiek befekettítésével és gyanúsításával.

A sztálinizmus termékeként az alkotói szervezetekben felgyűlik egy hosszú és zaklatott intézménytörténet minden feszültsége. A belső erőviszonyok a három tőketípus valamelyikének előtérbe kerülése vagy a kölcsönös átváltási kísérletek függvényében változnak. A tagság alárendeltséget, de kiválasztottságot is jelent, ami sok esetben odavezet, hogy „az intézményes túlélés problémája összeütközik az irodalmi autonómia fenntartásával”,²⁸ vagyis hogy a presztízs a hatalomhoz való loja-

²⁵ „Az osztály a gazdasági dimenzióhoz utasít minket. Akárcsak Marx, Weber is úgy véli, hogy a tulajdon az osztálypozíció alapvető kategóriája, az uralkodó tulajdontípus pedig gazdasági rendszerenként változik... A második dimenzió, a státusé, a társadalmi megtiszteltságra vagy presztízsrre vonatkozik. A státuscsoportok életstílusuk, a születés vagy a szakma által nyújtott presztízs, a kulturális és anyagi javak fogyasztási módszerei révén különböznek.” (Mohamed CHERKAOUI: Stratificarea. In: Raymond BOUDON (szerk.): *Tratat de sociologie generală*. Delia VASILIU és Anca ENE fordítása. 2. kiadás. Humanitas, București, 2006. 145.)

²⁶ Sheila Fitzpatrick azt is felveti, hogy a „szocialista realizmust”, amely a Szovjet Írók Szövetségének 1934-es alapító okmányában fő ideológiai vonulatként szerepel, olyan formának szánták, amely a proletár irodalmat, de a párthoz nem kötődő irodalmárok által gyakorolt művészetet is magába olvaszthatja. (Sheila FITZPATRICK: *The Cultural Front*. I. m. 243.)

²⁷ 1934 augusztusában rendezik meg a Szovjet Írók Szövetségének első kongresszusát. Ebből az alkalomból vezetik be a szocialista realizmus doktrínáját is.

²⁸ Lásd Gisèle SAPIRO: *La Guerre des écrivains (1940–1953)*. Fayard, Paris, 1999. 16.

litás leképezése legyen. Ugyanakkor az intellektuális hatalomnak megadott tisztelet gyakran semlegesíti az ideológusok és az irodalmárok közti ellenségeséget, szemben azzal, amit a két jól elkülöníthető tábor közötti harc redukcionista modellje sugall. Mivel nem sikerül az irodalmárokat egy, a politikai irányításnak alárendelt csoporttá, egyetlen tömbbé kovácsolni, vagy az irodalmárok teljességét azonos privilégiumokban részesíteni, az írók intézményesítése olyan utópikus tervvé válik, amely egyre távolabb kerül eredeti premisszáitól, de ennek ellenére kikerülhetetlen erő, ha a kultúrának és a kultúra termelőinek megértéséhez keresünk módszereket.

A Román Írószövetség megalapítása. Elszakadás a két világháború közötti társadalomtól

1948 áprilisában kihirdették a Román Népköztársaság alkotmányát, majd a teljes kiadói tevékenységre kiterjesztették az állami ellenőrzést (államosítottak minden kiadót, nyomdát és papírgyárat), megszüntették a Román Akadémiát, és végrehajtották az 1945–1948 között megjelent brosúrákban bejelentett tisztogatásokat. Mindezek után megalakították az Írók Szövetségét a Romániai Írók Szövetsége (*Societății Scriitorilor din România – SSR*) és a Drámaírók Szövetsége (*Societatea Autorilor Dramatici – SAD*) fúziójából. Akárcsak a Szovjetunióban, az Írószövetség megalapítása Romániában is megelőzte a többi művészi szövetséget, és ezáltal szervezeti modelljükké vált.²⁹ A Képzőművészek Szövetsége (*Uniunea Artiștilor Plastici*) 1950-ben jött létre, és az Írók Szövetségéhez hasonlóan az egyetlen legális intézmény és az egyetlen legitimáló szervezet lett a román művészeti életben. Az irodalmárok egyetlen, *jogi személyként létező* szövetségbe tömörítése, az irányított összevonás sebezhetőbbé tette őket, és megsemmisítette az addigra kialakult sajátos csoportvonásokat; előnye volt viszont egy olyan típusú monopólium létrejötte, amely egy belső szolidaritásra képes, követeléseinek érdekében mobilizálható és mobilizálódó szervezetté alakulhatott.³⁰ A „kulturális forradalom” egyesítő elve már 1947 októberében nyilvánvalóvá vált.

²⁹ A Szovjetunióban csak az Építészek Szövetsége született meg még a második világháborút megelőző időszakban (1937-ben). A Zeneszerzők Szövetsége 1948-ban alakult meg, a Művészek Szövetsége csak 1959-ben. (Leonid HELLER–Antoine BAUDUIN: i. m. 316.)

³⁰ Magda CĂRNECI: *Artele plastice în România 1945–1989*. Editura Meridiane, București, 2000. 20.

Megrendezték az USASZ (*Uniunea Sindicatelor Artiștilor, Scriitorilor și Ziaristilor* – Művészek, Írók és Újságírók Szervezeteinek Szövetsége) kongresszusát, ahol felolvastak egy hosszú jelentést, amelyet Zsdnov-idézetek tarkítanak – annak a szovjet ideológusnak a mondatai, aki 1934-ben, a Szovjet Írók Szövetségének kongresszusán rögzítette a szocialista realizmus paramétereit.³¹ A *mobilizáció* időszaka tehát egy *monovalens* esztétikára való hivatkozással kezdődik, amely esztétika „a megjelenítés módjának (csak az élet konkrét és valószerű bemutatása) és a művészet társadalmi feladatának (a munkások tudatának ideológiai átalakítása, valamint oktatása) cenzúráját”³² használja referenciaként.

Az 1949. márciusi konferencia vitái már előre jelezték, hogy az új intézmény szervezési elve és esztétikai programja, szöges ellentétben a két világháború közötti Román Írók Szövetségével, híven fogja követni a szovjet mintát. Az új szövetségről elhangzott, hogy „élő, dinamikus organizmus, azon az elven, hogy az írók részt vesznek a szocializmus építéséért folyó harcban”; a szövetség „egyes – eddig individualista és öntelt – írók mozgósításának és összetartásának csodája, a törekvés, az ideológia és a tettvágy egységet alkot benne” (A. Toma).³³ Egyúttal demokratikus szervezet is, „amely bármilyen etnikumba tartozó író előtt ki kell hogy tárja kapuit” (Mihai Beniuc), „híd a régi és az új között, hely a tanulásra” (Mihai Novicov). A kevésbé szigorú belépési feltételeket³⁴ és a békéltetés óhaját ellensúlyozza a politikai megrendelések teljesítésének kötelezettsége. Az irodalmon belüli elismertségből adódó elfogadottságnak explicit módon is megjelenik az ellentéte, az irodalmon kívüli elhivatottság elismerése: „A múltban elég volt, ha írónak fogadtak el; vagyis ha adott mennyiségű kötetet publikáltál, beléphettél a szövetségbe. Ma már nem! Az új szabályzat szerint a Szövetség nemcsak egyszerű írói szervezet, amelynek minden tagja azt teszi, amit akar (sic!), hanem olyan írók szervezete, akiket alkotói tevékenységükben a népi demokrácia rendszerének politikája vezet.” (M. Novicov)

Másik újdonság a két világháború közötti szövetséghez képest „a munka emberei” felé nyitás: két elkülönült tagsági fok, a rendes, állandó és a próbaidős tagság bevezetésével. Az első csoportba azok tartoznak,

³¹ Marc Ferro hangsúlyozza, hogy a Szovjetunióban csak *egyetlen* írószövetség létezett, *egyetlen* ifjúsági szervezet stb., ami társadalmi erejüket felerősítette. (Marc FERRO: i. m. 224.)

³² Sanda CORDOȘ: *Literatura între revoluție și reacțiune. Problema crizei în literatura română și rusă a secolului XX. 2.*, bővített kiadás. Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 2002. 74.

³³ Az idézetek és az Írószövetség statútumának részletei a *Iacăra* 1949/13-as számából származnak.

³⁴ Az 1909-ben alapított SSR a belépés feltételei között a román nemzetiséget/állampolgárságot is szerepeltette.

akik „folyamatosan fenntartott” irodalmi tevékenységet folytatnak, a másikba pedig a kezdők kerülnek. A mennyiség, nem pedig a minőség alapján létrehozott kritérium lényegében egy ideiglenes elvre, az (életkori alapokon nyugvó) előléptetés és elfogadás elvére épül. A „fiatal író” fogalma az Irodalmi Iskola és a fogalmat nevéül választó *Tânăruł scriitor* folyóirat 1950-es létrehozásával intézményesült, s a fiatal szerzők szerepeltetése az 1950-es évek vége felé is fontos maradt. Ekkor vette át a megszűnt *Tânăruł scriitor* helyét a *Luceafărul* (Esthajnalcsillag), amely nemcsak hogy az Írószövetség folyóirata volt, de főszerkesztője maga Mihai Beniuc, az Írószövetség egyre nagyobb hatalmú első titkára. A tehetség egyik feltétele így a könnyen alakíthatóság, a dogmatikus kérelmeknek való megfelelés lett. A fiatalok bátorítása az adott időszakban általános elvárássá, kíváncsalmommá vált, s implicit módon olyan eljárássá is, amellyel egyes patronáló irodalmi személyek a szellem arisztokratáivá avanzsálhattak. Az, hogy az állampolitika napirendjére kerülhet a fiatalok pozitív diszkriminációjának stratégiája (amit a változásra nyitott kulturális mezők jellemzőjeként tartunk számon), szintén a vezetőségi elit elszántságát mutatja: fel akarja forgatni a létező hierarchiakat, és olyan átmeneti helyzetet kíván létrehozni, amely biztosítja a legitimitását.

Az Írószövetség mindent magába olvasztó keretei közé a vidéki írók is bekerülnek, ezért jönnek létre első lépésként négy helyen – Kolozsvárott, Temesvárott, Iașiban és Craiovában – a fiókszervezetek, és ezért válik elvárássá az aktív részvétel a negyedévente vagy havonta megrendezett üléseken. A területi kiterjedés társadalmi dimenziót is nyer, támogatják az író-olvasó találkozókat, elősegítik a külön-e célra szánt alapkából finanszírozott irodalmi kirándulásokat.

Konvergencia a párt látásmódjával és szerkezetével

Az 1949-es statútum rögzíti mindazt, amit a konferencián megvitattak, köztük (az 1. cikkelyben) a *szocialista realizmusban* mint alkotói módszerben való jártasság megszerzésének és alkalmazásának szükségességét is.³⁵ Külön paragrafus (melyet mintha csak a büntető törvénykönyvből másoltak volna ki) szól azokról a körülményekről, melyek között

³⁵ „A RNK Íróinak Szövetsége célul tűzi ki, hogy az írók elsajátítsák a szocialista realizmus módszerét, amely megköveteli a valószerű, történetileg konkrét leírást, az élet forradalmi szemléletének érvényesítését, az új, progresszív társadalmi jelenségek bemutatását az irodalmi alkotásban.” (Ion IANOȘI: *Uniunea Scriitorilor în sistemul culturii socialiste și segmentul literar în tranziția românească*. In: Adrian MIROIU (szerk.): *Instituții în tranziție*. Editura Paideia, București, 2003.)

elveszítheti valaki az írószövetségi tagságot: „Ha az Írószövetség tagja elveszti a Román Kommunista Pártban a szavazati jogát”, és „ha a Román Népköztársaság érdekeivel ellentétes tevékenységben bűnösnek bizonyul”. A statútum külön fejezetet szentel a vezető szervezeteknek, amelyek felépítése a párt működését másolja le: a legfelsőbb vezetős szerv, a Kongresszus – később Közgyűlés, majd Országos Konferencia (*Congresul, Adunare Generală, Conferința pe țară*) – két évente ülésezik (a későbbiekben három-, majd négy-, végül öt évente). A köztes időben a Kongresszus által delegált Bizottság – később Tanács (*Comitet, Consiliu*) – látja el az irányítást. Ennek van egy Vezetősége (*Birou*), amely hét vezetőségi tagból, három titkárból és egy elnökből áll. A Bizottság feladata a tagok felvétele vagy visszautasítása az írók által beadott kérelmek alapján, az Írószövetség pénzügyi alapjainak elosztása, a díjkiosztó zsűri tagjainak kiválasztása, statútumok megvitatása, nemzetközi egyezmények megkötése, kulturális események megszervezése, valamint az Írószövetséghez tartozó szerkesztőségek munkatársainak felvétele és elbocsátása.³⁶ A más statútumokban is megőrzött tipikus szocialista piramisszerkezet a maga horizontálisan (főkszervezetek) és vertikálisan (a meghatalmazottak tömegének hierarchikus korlátozása) szervezett alrendszereivel még akár egyfajta demokratikus működés előfeltételeit is jelenthette volna, elősegítve egy „relatív testületi autonómia” megszilárdítását. Az írók is többnyire úgy emlékeznek, hogy az Írószövetség mind szimbolikus, mind gazdasági kérdésekben önirányító volt, s az illetékes hatóságok részvétele az üléseken csak formáságnak számított, nem befolyásolta a belső választásokat.³⁷

Efféle helyzetek elkerülésére a megelőző jelleggel íródott „láthatatlan” előírások szolgálnak. Bár az Írószövetség hivatalosan nem volt a párt szervezete, a politikával való összetartást olyan elemek biztosították, amelyek befolyásolták a Vezetőség keretein belül születő döntéseket: például a Vezetőség tagjait besorolták a nómenklatúrába. Az archívum dokumentumai feltárják a szövetség vezetőségében helyet foglaló, vagy a szövetség pártalapszervezetébe,³⁸ vagy a nómenklatúra kasztjába tar-

³⁶ A gyakorlatban, amint erre Ion Ianoși rámutat, „e nyíltan vagy burkoltan gazdasági jellegű hatáskörök gyakorlását egy szűk kör (főként a Vezetőség) vállalta fel, a Tanács jóváhagyásának többé-kevésbé formálisan alárendelt módon”. (Uo.)

³⁷ Augustin Buzura szerint a Vezetőség vagy a Bizottság gyűléseit és választási üléseit, a demokratikus szavazási mechanizmus miatt, nem tudták manipulálni a hatóságok. A minisztériumok vagy a KB képviselői a jelenlétre vagy a bevezető felszólalás megtartására szorítottak. (Interjú Augustin Buzurával, 2006. 11. 29.)

³⁸ Az Írószövetség archívumának az 1950-es évekből származó dokumentumai rögzítik Pop Simion (szül. 1930, „az alapszervezet titkára”, 1958–1968 között az Írószövetség alelnöke) makacs és befolyásos jelenlétét a Vezetőség ülésein. A gyorsírási jegyzőkönyvek, amelyek az 1968-as „botrány” kapcsán született

tozó személyek³⁹ ilyen értelmű kettős kötődését. Az egyszerű tagokat szigorúan nyilvántartásba vették, feltüntetve politikai hovatartozásukat (aktivisták, KISZ-tagok, RKP-tagok, RKP-tagjelöltek, nem párttagok), apjuk foglalkozását, nemzetiségüket, és természetesen irodalmi munkásságukat, megjelent kötetek számát stb. Az archívumban egyetlen olyan dokumentumgyűjtemény áll rendelkezésre, amely a teljes tagság politikai hovatartozásáról képet nyújt egy adott pillanatban: az 1965-re vonatkozó taglisták csoportja. Abban az évben 226 íróból 102 volt tagja a Román Munkáspártnak. Az a tény, hogy a liberalizálás időszakában az Írószövetség tagjainak majdnem fele egyúttal párttag is, mégsem az indoktrináció sikerének jele. Egyesek az 1950-es években szakmai előrelépés céljából szerzett párttagságukat őrzik, mások pedig a párt belső reformjainak lehetőségében kezdenek hinni. Az új tagok helyzetére vonatkozó, összevethető adatok egy csoportja mégis arra utal, hogy az 1960-as évek hátralévő részében folyamatosan csökken a párttagsággal is rendelkező, írószövetségi tagságra törekvő jelentkezők aránya.⁴⁰

Noha a párttagság nem feltétele az írószövetségi felvételnek, az 1950-es évek után is fontos elvárás azoktól, akik vezető funkcióba kerülnek az Írószövetséghez tartozó valamelyik szerkesztőségben. Ezek a posztok nem jelennek meg ugyan a Nicoleta Ionescu-Gură által összegyűjtött némenklatúralistán, de az írók visszaemlékezéseikben kivétel nélkül mindannyian rámutatnak a szakmai előrelépés és a pártba való belépés összefüggéseire. Aurel Rău, aki az 1940-es évek végétől résztvevője az irodalmi életnek, 1959-től kezdve pedig a *Steaua* folyóirat főszerkesztője, úgy

vitákat tartalmaznak (fiatal írók egy csoportja arra vetemedett, hogy az egyik KISZ-gyűlésen a cenzúra eltörlését követelje), rámutatnak arra, hogy az Írószövetségen belül olyan pártszervezet is létezett, amely nagyon ügyelt a teljes jogú tagok és a fiatal szerzők elkülönítésére. A Szovjetunióban már az 1930-as évektől kezdve léteztek „szervezeti titkár”-nak nevezett, az ideológiai komisszároknak fenntartott funkciók: ők szakmai tanácsokat adtak a céhproblémákkal kapcsolatban anélkül, hogy a céhek magának automatikusan a tagjai lettek volna. Pop Simion, a „Mihai Eminescu” Irodalmi Iskola és a „Ștefan Gheorghiu” Politikai Akadémia végzettje, tulajdonképpen egy szovjet *orgszek* megfelelője, és nem csak az Írószövetség csúcsovezetésének tagja. A törvényi vagy az Írószövetség archívumában található dokumentumok sem részletezik, mi a szerepe az „alapszervezetnek”, de az írók visszaemlékezéseiben legalább olyan fontos hely jut neki, mint a Vezetőségnek vagy a Tanácsnak. A Vezetőség 1959. január 26-i ülésének gyorsírási jegyzőkönyve azt az értékes információt tartalmazza, hogy Pop Simion nem tagja az Írószövetségnek (szovjet megfelelőjének sem), „titkárnak” a folyóiratok tevékenységet felügyelő káderhiánya miatt nevezték ki.

³⁹ Az „irodalom és művészet” fejezetben a Román Munkáspárt Központi Bizottságának némenklatúra-nyilvántartása a 26. és 27. helyen tartalmazza az Írószövetség elnökét és titkárait. (Nicoleta IONESCU-GURĂ: *Nomenclatura Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*. Humanitas, București, 2006. 256.)

⁴⁰ 1963-ban a 12 új belépő közül csak kettő nem tagja a pártnak vagy az ifjúsági szervezetnek. 1965-ben az 56 jelentkező közül 11 párttag van, az ifjúsági szervezetnek pedig ketten tagjai.

nyilatkozott, hogy az 1950-es évek harminc éven aluli szerzőit már korábban, a középiskolai padból magához szippantotta az UTM (*Uniunea Tineretului Muncitoresc* – Munkás Ifjúsági Szövetség), s ez az akkori zaklatott irodalmi életben egyfajta védelmet nyújtott. Ő például azzal odázta el a (rendszeres igényként felmerülő) pártba belépését, hogy MISZ-tagságára hivatkozott.⁴¹ Egy másik nemzedék tagja, az 1971-ben szintén a *Steaua* szerkesztőjeként dolgozó Adrian Popescu pontosított: „Általában az RKP tagjának lenni nem volt kötelező, de voltak kivételes esetek.” Bár a továbbiakban sem jutott feljebb a szerkesztői posztnál, Adrian Popescu belépett a pártba, „az Írószövetség Kolozsvári Fiókszervezetének ajánlására”.⁴²

Más kategóriába tartoztak a Központi Bizottság tagságáig eljutott írók. Nicolae Breban 1967-ben lett a párt tagja – „egyes párttagok unszolására” (Dumitru Popescuról van szó).⁴³ 1969. augusztus 12-én már a KB póttagja,⁴⁴ még mielőtt 1970. június 2-án kineveznék a *România literară* főszerkesztőjévé. A Breban generációjához tartozó George Bălăiță 1959-ben, első publikációi után lépett be a pártba; jóval ezután lett az *Ateneu* szerkesztőségének tagja. Bukarestbe 1979-ben költözött, amikor az Írószövetség titkárává és (majdnem ugyanakkor) a KB póttagjává választották. Erről ezt vallotta: csak formalitás volt, afféle „adjuk meg a császárnak, ami a császáré”, amiért cserébe viszont „nyugodtan írhattam”.⁴⁵ A kettős beiktatás az ő esetében is ambivalens hatású: egyrészt védettséget jelent új kulcspozíciójában, a Cartea Românească kiadó igazgatói székében, másrészt viszont olyan identitást kölcsönöz neki, amely még az *apparatszikok* között is nemkívánatossá teszi. Ez egy „baljós tréfa”⁴⁶ érzését kelti benne. Dumitru Radu Popescu 1961-ben lépett be a pártba (a *Steaua* szerkesztőjeként); ugyanazon a napon lett a KB póttagja, mint Nicolae Breban; teljes jogú KB-tag 1979-től, majd 1981-től az Írószövetség elnöke.⁴⁷ Alexandru Balaci szintén előbb lett a KB póttagja

⁴¹ Ennek ellenére Aurel Rău – Maxim Berghianunak, a párt kolozsvári regionális tanácsa 1963–1965 közötti vezetőjének javaslatára – a Nagy Nemzetgyűlés küldötte lett. (Interjú Aurel Rău)

⁴² Interjú Nicolae Brebannel, 2006. július 1. – Ebben az interjúban az író azt is kijelenti, hogy a kommunizmus idején minden főszerkesztő, helyettes főszerkesztő és szerkesztőségi titkár a némenklatúra tagja volt.

⁴³ Lásd CNSAS: *Membrii C. C. al P. C. R. (1945–1989)*. Ed. Enciclopedică, București, 2004.

⁴⁴ Constantin STĂNEȘCU: *Interviuri în tranziție*. Editura Fundației Culturale Române, București, 1996. 70.

⁴⁵ „Az én bűnös természetem, a szerencsétlen művész, ő segített. Sui generis! Ami miatt aggódnom kellett volna, az mulattatott. Persze, tudták ők nálam is jobban: kötelező százlékok, ideológiai kalkulus, társadalmi kategóriák, drákói formalizmus, satöbbi. De mégis: ez meg mit keres itt...” (Uo. 69.)

⁴⁶ A D. R. Popescuhoz közel álló Constantin Țoiu így értékeli azt, hogy Popescu a párt nyomására lett az Írószövetség elnöke: „Szemükre vetették, hogy folyton középszerű emberekől csinálnak elnököket. És akkor, hogy megmutassák, milyen nyitottak, őt választották.” (Interjú Constantin Țoiuval, 2005. szeptember 29.)

(1974-ben), mintsem 1981-ben elfoglalta volna az Írószövetség alelnöki székét. Domokos Géza esetében szintén megelőzi a póttagság (1969) az Írószövetség vezetőségének titkári posztját (1977). Eugen Jebeleanut és Octavian Palert is *az után* választották be az Írószövetség Vezetőségébe (1981), hogy póttagok legyenek a KB-ban (1969-ben, illetve 1974-ben).

Ezekből a példákból is látszik, hogy a politikai betagozódás nem közvetlenül az Írószövetségbe való belépést, hanem az annak hierarchiájában való emelkedést előzi meg; az emelkedést tehát az összegyűjtött szimbolikus tőke és a megszerzett politikai tőke egyaránt felgyorsította. A már 1945 előtti aktív politikai múlttal rendelkező írók (mint Zaharia Stancu⁴⁸ vagy Virgil Teodorescu) esetében fordítva van: az Írószövetség vezetői tisztsége (1966, 1965) megelőzi a KB-ba jutást (1969, 1965). Ez minden bizonnyal azt mutatja, hogy a régi harcostárs értéke a legmagasabb pártfunkcióval ér fel. Mások esetében ezzel ellentétes elv, a politikai ösztönzésnek és az irodalmi karizma bürokratizálásának elve érvényesül az Írószövetségen belüli elismerésben. Érdemes figyelni itt arra, hogy a KB-ba bekerült írók fele⁴⁹ 1969. augusztus 2-án kapta a pozíciót, vagyis az „RKP dicsőséges X. kongresszusa” alkalmával, amikor az 1968-as események gyümölcseit szüretelték. Még ha arányuk elenyésző is a KB többi tagjához képest (1,18%), az, hogy szakmaként az „író” szerepel nevük mellett, azt jelzi: a hatalom, amikor kísérletet tett a kulturális elit beemelésére a hatalomba, elsősorban az *irodalmárokat* célozta meg professzionális vagy irodalmári alkalmazotti/dolgozói minőségükben.

Hogyan lesznek az írók funkcionáriusokká?

Az 1949-es statútumban nem találhatunk erről semmit, viszont a Tanácsban 1968. október 3-án megvitatott statútumtervben és az 1969-es statútum 11. cikkelyében is ott található az ajánlás, miszerint az Írószövetség tagjai „a dolgozókhoz hasonulnak, és az alkalmazottakkal azonos jogokat élveznek”. Egy olyan országban, ahol a munkanélküliség az al-

⁴⁸ Zaharia Stancu (1902–1974) 1943-ban került a Târgu-Jiu-i lágerbe antifasiszta tevékenység miatt. 1947-től az írószövetség elődjének, az SSR-nek az elnöke, 1966–1974 között pedig az Írószövetség elnöke.

⁴⁹ A *Dictionarul membrilor C. C. al P. C. R* által nyilvántartott 1212 személy közül csak 25 író van, közülük 11 1969. augusztus 12-én került be a KB-be. Név szerint: Aurel Baranga, Eugen Barbu, I. Dodu Bălan, Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Eugen Jebeleanu, Titus Popovici, Zaharia Stancu, Sütő András, Domokos Géza, Nicolae Breban, D. R. Popescu. A többiek: Ion Brad, Mihnea Gheorghiu, Létay Lajos, George Macovescu, Mircea Maliţa, Ion Popescu-Puţuri, Mircea Radu Iacoban, Dinu Săraru, Valeriu Râpeanu, George Bălăiţă, Octavian Paler, Virgil Teodorescu, Anton Breitenhofer, Ion Vlad.

kozmány alapján bűncselekménynek minősül,⁵⁰ egy ehhez hasonló intézkedés az irodalmi tevékenységet legálissá, másodlagos jelentőségű szabadidős tevékenységből főállású foglalkozássá teszi. Az ebből származó előnyök hivatalos és hivatásos identitással ruházzák föl az írókat, lehetővé téve számukra annak az időnek a másoktól független beosztását, amely szükséges ahhoz, hogy foglalkozhassanak önmagukkal (írjanak) és társaikkal is (szövetségi vagy csoportos találkozások stb.). A munkához való jog automatikusan magával vonja a pihenéshez való jogot is, amelyet elsősorban az Egészségügyi Minisztérium és az Írószövetség közötti szerződések garantálnak.⁵¹ Az *időhöz való joghoz* ekképpen a *térhez való jog* is társul – ez utóbbit a tag szabadon választhatja a munka, a pihenés, vagy éppenséggel a háztartási tevékenységek gyakorlására fenntartott lakóterületként.⁵²

Az Írószövetség olyan szekciók, szerkesztőségek, kiadók és folyóiratok hálózatával is rendelkezik, amelyek változatos fogyasztói teret jelentenek tagjainak és lehetővé teszik, hogy egy zárt csoporthoz való tartozás érzésével tervezzék meg jövőjüket. A későbbiekben bekövetkező gazdasági válság, a felemelkedési lehetőségek szűkülése, a vidéki szakmai gyakorlat kötelezettsége – mindezek olyan, az írók által drámai erővel érzékelt egyenlőtlenségeket generálnak, amelyek nyomán a rendszer utolsó évtizedében már képtelenek lesznek a korábbiakhoz hasonló posztokat és pozíciókat elnyerni ebben a hálózatban. Az Írószövetségben található *staff* elképesztő méreteket ölt, a szerkesztőségi és az adminisztratív-technikai személyzet között pedig átjárhatók a határok.⁵³ Az Írószövetség központi adminisztrációja túlterhelt szerkezet: az elnöktől, alelnököktől

⁵⁰ Az 1952-es alkotmány 15. cikkelye kimondja: „A Román Népköztársaságban a munka kötelesség és tisztességbeli ügy minden munkaképes állampolgár számára, annak az elvnek az alapján, hogy »aki nem dolgozik, ne is egyék«. A Román Népköztársaságban egyre szélesebb körben érvényesül a szocializmus elve: »mindenkinek a képességei szerint, mindenki a munkája alapján«. Az 1965-ös alkotmányban a *kötelesség* helyére a *jog* kerül. A 18. cikkelyben már az szerepel, hogy „a Román Népköztársaságban az állampolgároknak joga van a munkához. Minden állampolgár megkapja a lehetőséget, hogy felkészültségének megfelelően a gazdasági, adminisztratív, szociális vagy kulturális területen fejtsen ki tevékenységet, és annak minősége és mennyisége szerint kapjon díjazást. Egyenlő munkáért egyenlő bérezés jár.”

⁵¹ Az Írószövetségnek az Egészségügyi Minisztériumhoz címzett 1953. július 11-i 2109. számú felszólítása „a munka embere” jelzőjét igényli az „író elvtársak” számára, akik megérdemlik, hogy kellő odafigyeléssel kezeljék őket a gyógyfürdőhelyeken.

⁵² Az 1969-es statútum 11. cikkelye arra figyelmeztet, hogy az íróknak nagyobb lakóterületre van szüksége és joga, mint más állampolgároknak.

⁵³ 1960-ban Veronica Porumbacu a nemzetközi kapcsolatok főnöke az Írószövetségben, Pop Simion az ifjúságot irányító ügyosztály főnöke, Radu Lupan pedig az adatgyűjtési ügyosztályon hivatalnok. 1970-ben Haralamb Zincă az irodalmi megnyilatkozások ügyosztályának főnöke, Alexandra Târziu könyvtáros és Benedict Corlaciuc az Írószövetség almanachjának felelős szerkesztője.

1. táblázat. Az írószövetségi folyóiratok * alkalmazottainak fizetése az elfoglalt posztoknak megfelelően az 1953., 1954., 1957., 1960., 1974. években

Év	Munkakör	Tánnál scrîtor/ Luceafărul	Viața Română -nească	Almanahul lit Cluj/ Steaua	Utunk	Igaz Szó	Almana hul Iașul Convorbiri Literare	Almanahul scrierilor bănățean/ Orizont	Gazeta literară/ România literară	Banater Schrift- tum/ Neue Literatur	Secolul 20	Novi Jivot/ Knjzestvo Jivot Imis	Havi átlag jövdelem a kulturális szférában (lej)
1953	főszerkesztő	920	1740	1135	1272	920	827						355
	titkár	668	920	920	920		745						355
	szerkesztő	745	745		827	605	605						355
	szerkesztőségi munkatárs	495	605	730	667		542	410					355
	alkalmazottak száma	6	30	12	16	6	8	7					
1954	főszerkesztő	1410	1740	1410	1410	1410	1410	1135	1740				470
	titkár	827	1135	920	920	920		1135	1135				470
	szerkesztő	827	920	745	745	827	827	745	980				470
	szerkesztőségi munkatárs	667	605	605	667	667	605		606				470
	alkalmazottak száma	19	35	15	18	12	12	6	50				
1957	főszerkesztő	2000	2300	2300	2300	*	*	1400	2300	*			470
	titkár		1200	1200	2000			850	1200				470
	szerkesztő		1350	1350	1350			950	1350				470
	szerkesztőségi munkatárs	1000	1100	1100	1100			800	1100				470
	alkalmazottak száma	14	24	15	23			8	25				
1960	főszerkesztő	2300	2400	2400	2500	2475	2200	1600	2400	*	2400	*	819
	titkár	2300	2200	2075	2225	1425	1400	1100	1575		2200		819
	szerkesztő	1425	1575	1700	1575	1675	1400	1100	1575		1700		819
	szerkesztőségi munkatárs	1225	1375	1200	1375	1425	1200	1000	1375		1450		819
	alkalmazottak száma	25	17	12	21	13	11	8	24		11		
1974	főszerkesztő	4700	4520	5040	5140	5140	4908	4920	6335	4850	5008		1570
	titkár	4216	4166	4300	4480	4550	2354	4480	5050	4520	4300	3577	1570
	szerkesztő	2300	2667	2884	2862	2667	2354	2675	2805	2677	2415		1570
	szerkesztőségi munkatárs	2200	2100	2100	2266	2266	2266	2200	2300	2266	2060	1555	1570
	alkalmazottak száma	25	19	16	22	14		15	39	12	14	2	

Forrás: a Román Írószövetség archívuma, valamint Anuarul statistic al R. S. R. Editura Științifică, București, 1980. 82.

* Minden folyóirat, függetlenül attól, hogy az 1950-es vagy az 1960-as években jelent-e meg. Azokban az esetekben, amikor a folyóirat neve megváltozott, az eredeti név mellett feltüntettem az új megnevezést is. Csillaggal azokat az eseteket jelöltem, amelyeknél nem áll rendelkezésre adat.

az irodalmi titkárok titkárain, a nemzetközi kapcsolatokért felelős személyeken át a könyvtárosokig, almanachszerkesztőikig, könyvelőikig, közgazdászokig, portásokig, sofőrökig. A céh elnöke egyúttal az adminisztrációs igazgató szerepét is betölti, s ez a számára (meg az alelnökök és titkárok számára) kijáró juttatások összegén is meglátszik. Az Írószövetség tisztségeiről rendelkező statútum (HCM 4174/1953. szám alatt fogadták el) együtt tartalmazza az információkat a következőkre: a vezetés, a szervezési osztály, a külföldi kapcsolatok osztálya, a kulturális osztály, az ifjúságot irányító osztály, az adminisztratív osztály, az alkotóházak kiszolgáló személyzete,⁵⁴ a kolozsvári, temesvári, marosvásárhelyi, craiovai és brassói fiókszervezetek; valamint a következő folyóiratok: *Tânăruł scriitor*, *Viața Românească*, a kolozsvári *Almanahul literar* és *Utunk*, a marosvásárhelyi *Igaz Szó*, a *Iașul Nou* irodalmi almanach, a temesvári *Scrisul Bănățean* és *Banater Schrifftum*.

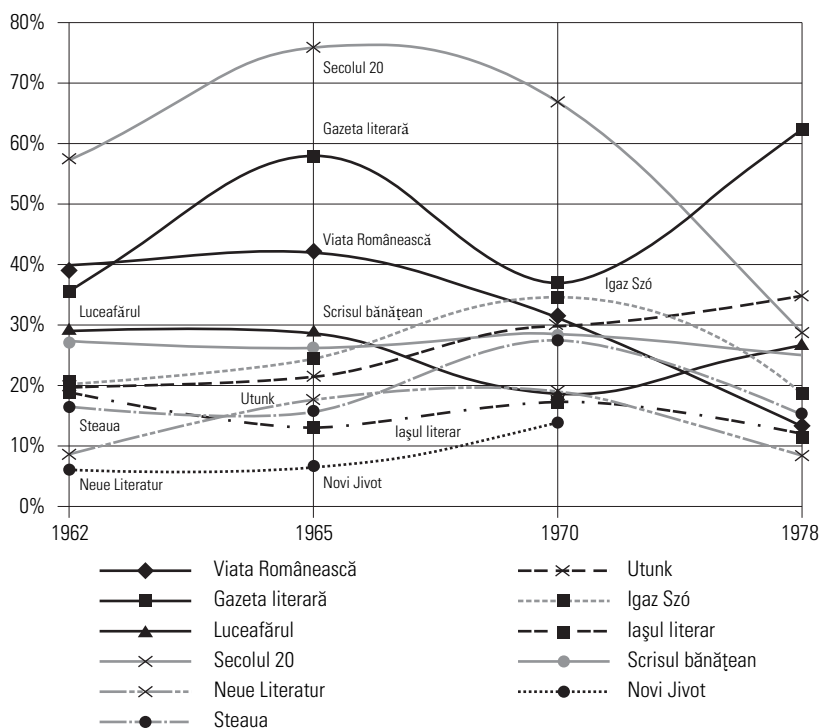
Az, hogy a folyóiratokat felosztották központi irodalmi folyóiratokra és vidéki almanachokra, az efféle kiadványok *kísérleti* voltára utal: elűtő elemekből összeállított, szokatlan profiljuk és időnkénti megjelenésük egyfajta kompromisszumot próbál létrehozni a propagandairodalom és az irodalom konkrét előmozdítása között,⁵⁵ ennek minden következményével egyetemben, mint például a bukaresti és a vidéki honoráriumok közelítése.⁵⁶ Amint azt az 1. táblázat is mutatja, az 1950-es évek elején a vidéki szerkesztők fizetése mégis alacsonyabb, mint a fővárosiaké (1740 lej jut a *Viața Românească* főszerkesztőjének, ezzel szemben a kolozs-

⁵⁴ Az 1950-es években nyolc alkotóházat említene a könyvelési iratokban: Csucsán, Sinaián, Szovátán, Tusnádon, Govorán, Bălceștin, Valea Vinului-ban és Mangalia-Neptunon.

⁵⁵ Aurel Rău nyilatkozta: „Kolozsváron egy új folyóirat megjelentetésére Sztálin ünneplése volt a megfelelő pillanat. Miron Radu Paraschivescu, aki Bukarestből érkezett, és minden titkárnak a barátja volt, azt javasolta, hogy ezen a zaklatott Kolozsváron jelentessenek meg almanachot, amire az »L« számot írják rá. Elvben egy almanach egyetlenegyszer jelenik meg, mint afféle kalendárium. Ő kitalálta ezt az »L«-t, ami nem akármilyen almanach lett, hanem irodalmi almanach, L mint literatura. Ez volt az ő ravaszsága. Átejtették a fentebbelőket. És miután az első szám jó visszhangra lelt a sajtóban, engedélyt kaptak a második számra is, amely januárban jelent meg. Baconsky akkor tért vissza Bukarestből, és azt mondta nekünk: „olyan tiszteletdíjakat fogunk kapni, mint a bukarestiek. Egy versre, amire addig 200 lej jut, azontúl 2000 járt. Elképesztő ugrás volt. A második számtól egészen a végéig olyan tiszteletdíjakat kaptunk, mint a bukarestiek.” (Interjú Aurel Răuval, 2005. július 6.)

⁵⁶ A megoldás alulról érkezett, az irodalmi életbe belépni vágyó fiatalok kezdeményezései révén. Az *Almanahul literar* első száma 1949 decemberének elején jelent meg. Az első szám után „kialakult egy szerkesztőség anélkül, hogy ezt említene a borítón vagy a periodika korpuszában, a következő beosztásokkal: M[iron] R[adu] P[araschivescu] főszerkesztő, A. E. Baconsky szerkesztőségi titkár, Victor Felea technikai szerkesztő, Aurel Rău és én [Dumitru Mîcu] mint szerkesztők. Székhelyünk nem volt. És mivel szekcióink sem voltak, mindannyian mindenfelét csináltunk.” (Dumitru Mîcu: *Timpurii zbuciumate. Reconstituiri subiective*. Editura Vestala, București, 2001. 113.)

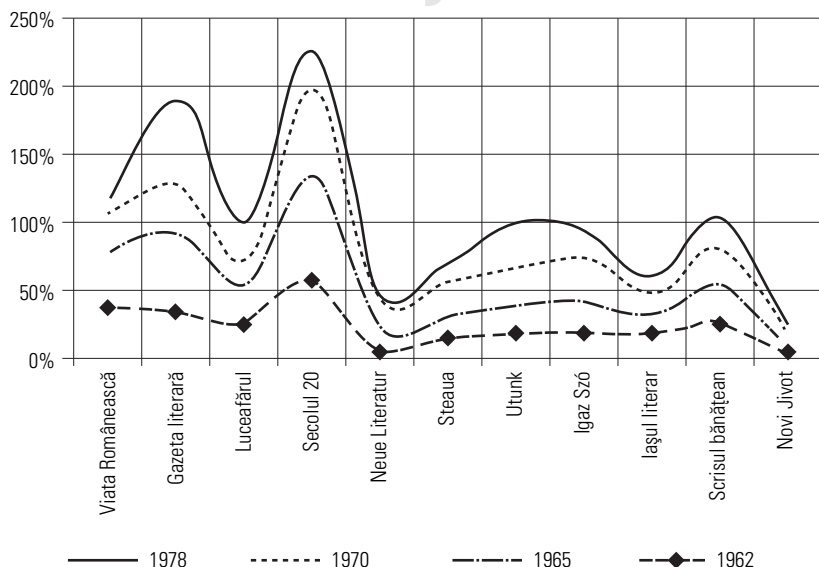
vári almanach azonos pozíciójában lévőknek csak 1135, az *Utunk* főszerkesztőjének pedig 1272 lej a fizetése). Az évtized végére az Írószövetség minden folyóiratánál csaknem azonos a főszerkesztő javadalmazása. A hetvenes években újabb eltolódás következik be, ezúttal az egyes fővárosi és vidéki folyóiratok megnövekedett presztízse következtében. A legmagasabb fizetést a *România literară* főszerkesztője kapja, majd az *Igaz Szó*, az *Utunk* és a *Steaua* főszerkesztői következnek. A hetvenes évek végén a *România literară*hoz képest⁵⁷ a vidéki folyóiratok gazdasági hatékonysága igencsak gyenge, számszerűleg 13% a 61%-hoz képest (lásd 1. ábra). Úgy tűnik, a kultúra bátorításának „földrajzi”

1/a. ábra. Az Írószövetség folyóiratainak anyagi helyzete (gazdasági hatékonysága) az 1962., 1965., 1970., 1978. években

Forrás: az Írószövetség archívuma

⁵⁷ A gazdasági hatékonyság egy adott folyóirat esetében a bevételek és kiadások arányából adódik.

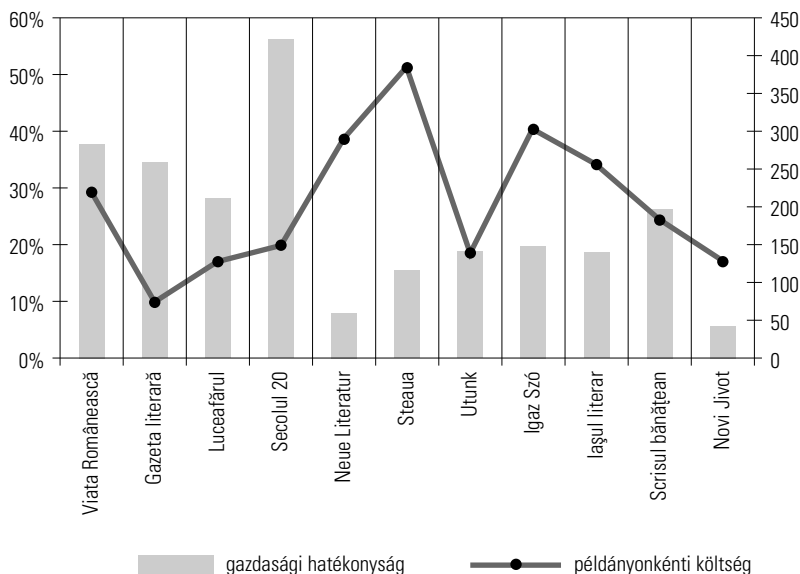

1/b. ábra. Az Írószövetség folyóiratainak gazdasági hatékonyságának változása az 1962., 1965., 1970., 1978. években

Forrás: az Írószövetség archívuma

megfontolásai még ekkor, a gazdasági válság felgyorsulásának az időszakában is előbbrevalók a veszteségcsökkentésnél.

A *România literară* és a *Secolul 20* kivételével egyetlen folyóirat gazdasági hatékonysága sem volt jobb 50%-nál, vagyis a bevétel még a megjelentetési kiadások felét sem fedezte. A *Secolul 20* esetében mindenképpen említést érdemel, hogy 1962-ben a bevételek összege meghaladta ugyan a kiadási költségeket, a példányonkénti költség azonban kétszerese volt a *România literară*-énak, sőt még a kisebb gazdasági hatékonyságú folyóiratokénál is nagyobb (149 lej, szemben az *Utunk* 139 lejével és a *Luceafărul* 128 lejével), ami arra mutat, hogy a folyóirat „presztízse” anélkül emeli meg a számonkénti kifizetést, hogy ez negatívan befolyásolná a bevétel és a kiadás mérlegét. A *Steaua* gazdasági hatékonysága hasonló ugyan (16% a 19%-hoz viszonyítva), mégis különbözik helyi konkurenciájától, az *Utunk*tól a példányok (majdnem háromszoros) árában, a kisebb példányszámban (1300 és 9000), valamint a nagyobb honoráriumokat vonzó szimbolikus tőke tekintetében is. A *Steaua* tehát a legnagyobb számban megjelenő folyóiratként tűnik fel egy olyan

2. ábra. Az Írószövetség folyóiratainak gazdasági hatékonysága és az egyes példányok bekerülési költsége 1962 folyamán

Forrás: az Írószövetség archívuma

kor hajnalán, amelynek a szovjetektől való távolodás és a nemzeti hagyomány felé mozdulás lesznek a jellemzői.

A központi folyóiratoknál tapasztalható jelentékeny különbségekkel szemben a vidéki folyóiratok relatíve állandó kárárányal működtek, általában 30% alatti profitot érve el, s ez még tovább csökkent a hetvenes évek vége felé. Csak a *România literară* útja ívelt valóban felfelé 1978-ban: ez a szimbolikus tőke koncentrációjának az eredménye, és annak köszönhető, hogy a korszakban nagy kereslet támadt az irodalmi termékekre. A könyvek lakásokba és könyvtárakba kerültek, a folyóiratokat pedig előfizetési hálózatokon keresztül adták el. 1974-ben az Írószövetség legfontosabb folyóiratának bevételei 31%-ban előfizetésekből származtak. Az eladásokból *elért* és a *biztosított* bevételek összege 1980 felé azt eredményezte, hogy a bevételek a kiadások duplájára növekedtek. A *România literară*-nál tapasztalható magas fizetések és a bevétel-kiadás különbségének csökkentése egyrészt azt bizonyítja, hogy a folyóirat alkalmazkodott a kereslet-kínálati mechanizmushoz. Köszönhető másrészt nagyban annak is, hogy ebben az időszakban, a protokro-

nista– anti-protokronista háború küszöbén, a folyóirat „láthatóbbá” válik az irodalmi térben. A jelenség mégis marginális más folyóiratok dinamikájához képest, és bár a folyóirat teljesítménye figyelemre méltó, harmadrészt a szubvenciós rendszerrel is magyarázható: a szerkesztőségi körforgás veszteséges, és az adott időszak nettó kulturális átlagkeresetén túl további tiszteletdíjakat biztosít.⁵⁸ Míg az Írószövetség elnöke és alelnökei a kommunista időszakban végig a nettó átlagkereset négyszeresét keresik, a szerkesztőségi fizetések ugyanehhez a nettó átlagkeresethez viszonyítva hozzávetőleg állandóak maradnak az ötvenes évektől a hetvenesekig. A főszerkesztők négyszeres fizetést kapnak, a szerkesztőségi titkárok háromszorosát, a szerkesztők kétszeresét. A szerkesztőségi munkatársak fizetésnövekedése nem haladja meg a 200%-ot, és ők vannak leginkább kiszolgáltatva a létszám- és munkaidő-csökkentéseknek is. A hatvanas évek átalakításai idején félállásban ott dolgozók⁵⁹ fizetése a kulturális területen dolgozók átlagjövedelmének szintjére vagy az alá csökken.

Az amúgy is megnyugtató tiszteletdíjak esetleges megsokszorozására lehetőséget nyújtott az „adatgyűjtés” céljára folyósított, vissza nem térítendő kölcsön, esetleg a más folyóiratokkal való együttműködés. A folyóiratokra vonatkozó honoráriumfizetési tervet a minisztérium hagyta jóvá, és ez igen „tág” értelmezésekre adott lehetőséget: főként annak köszönhetően, hogy mindenfajta cikk vagy tanulmány esetében létezett egy A, B és C fokozatokat tartalmazó minőségi skála. A cikk minősége – amely a szerző ismertségével is összefüggött – az idősebbeknek dupla honoráriumot jelentett a kezdőkéhez képest. Ez a fennlen hirdetett demokratikus elvvel ellentétesen jelentős különbséget teremtett a „fiatalok” és a „személyiségek” között. Az Állami Kulturális és Művészeti Tanács (*Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, CSCA*) 4140/1960. sz. rendelkezése 875 lejb⁶⁰ állapította meg a „C” minőségű szépprózai cikkek, valamint a társadalompolitikai, technikai és tudományos tanulmányok honoráriumát – az ugyanebbe a kategóriába tartozó „A” minőségű írások ezzel szemben csak 450 lejt érnek. Az „A” minőségű versek tiszteletdíja 200, a műfordításoké 300, a riportoké csak 135 lej. A szimbolikus diszkrimináció mellett talán tematikus értéktétel is helyet kapott itt: a sztáli-

⁵⁸ Az Írószövetség 1957–1961 közötti költségvetése 24 847 187 lej deficitet mutat ki – vagyis éves átlagban ötmillió veszteséget.

⁵⁹ Constantin Țoiu a *Gazeta literară* félállású szerkesztőségi munkatársaként 925 lejes fizetést kapott 1965-ben. Ugyanannál a folyóiratnál, félállású szerkesztőként, Valeriu Cristea 1075-öt. Az 1965-ös nettó átlagjövedelem 1066 lej volt.

⁶⁰ Az oktatás, a kultúra és a művészet területén dolgozók átlagkeresete 819 lej volt.

2. táblázat. A CSCA által jóváhagyott tarifák (részleges) jegyzéke,
4140/960. sz. rendelkezés

MŰFAJ	MINŐSÉG		
	A	B	C
Széppróza, regény, színdarab, forgatókönyv	450	675	875
Magas színvonalú elméleti munkák a szociál- ökonómia, tudomány, technika és földművelés területéről	450	675	875
Tudományos, politikai, technikai és népszerűsítő irodalom	450	675	875
Versek (30 sor terjedelemtől)	200	300	400
Versek (30–50 sor terjedelemben)	250	400	500
Műfordítások, adaptációk	300		600
Irodalmi, drámai, művészeti, tudományos krónikák	135	225	360
Recenziók, bemutatások	75	115	150

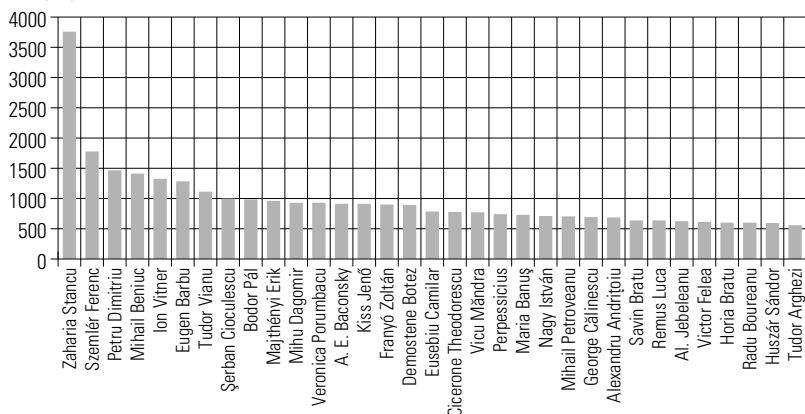
nista évtized végén a kritikusok végezték a legkevésbé megbecsült munkát, szemben a fikciószerzőkkel és a dogmák népszerűsítőivel.⁶¹

A hatalom legitimációs eszköztárának egyik lényeges összetevője, a „személyiségek” vonzása arra kényszerítette a szerkesztősegeket, hogy gyakran túllépjék költségvetési keretüket; az intézmény, amely hitelt és cinkos közreműködést kínált ehhez, nem az Írószövetség, hanem a már említett CSCA. Mihai Beniuc arról biztosította a Vezetőség tagjait az 1959. június 26-i ülésen, hogy „az állami szervek belenyugszanak, ha a keret túllépése indokoltan történik”.⁶² Az első kilenc olyan szerző között, akik 1957 és 1959 között havonta 1000 lejnél is több tiszteletdíjat kaptak, Tudor Vianu és Șerban Cioculescu említhető; Tudor Arghezi

⁶¹ Mindazonáltal megjegyzendő, hogy a kritikai műfajok terjedelme többnyire jelentősen rövidebb az összevethető íráskénál. – *A szerk.*

⁶² Az indoklás a következő: „Nem adhattunk Geo Bogzának 325 lej egy cikkért. Megalázó összeg lett volna, úgyhogy végül 6–700 lejnél álltunk meg.” Zaharia Stancu fontosnak tartotta pontosítani, hogy ilyen eset „meglehetősen kevés van, és meglehetősen ritkán”, és hogy a tarifajegyzéktől történő eltérések oka az „az összes irodalmi folyóirathoz elküldött javaslat”, hogy „a közreműködők száma jelentős személyiségekkel gazdagodjék”. Valóban, például az 1963-as év első folyóiratszámában a közreműködők listáján viszonylag kevés 500 lejen felüli kifizetést találunk: név szerint Ion Brad (2100), Nina Cassian (900), Ion Dodu Bălan (1600), Georgeta Horodincă (900), Mihai Beniuc (500), Veronica Porumbacu (590), Eugen Barbu (2000), Aurel Rău (1300) esetében.

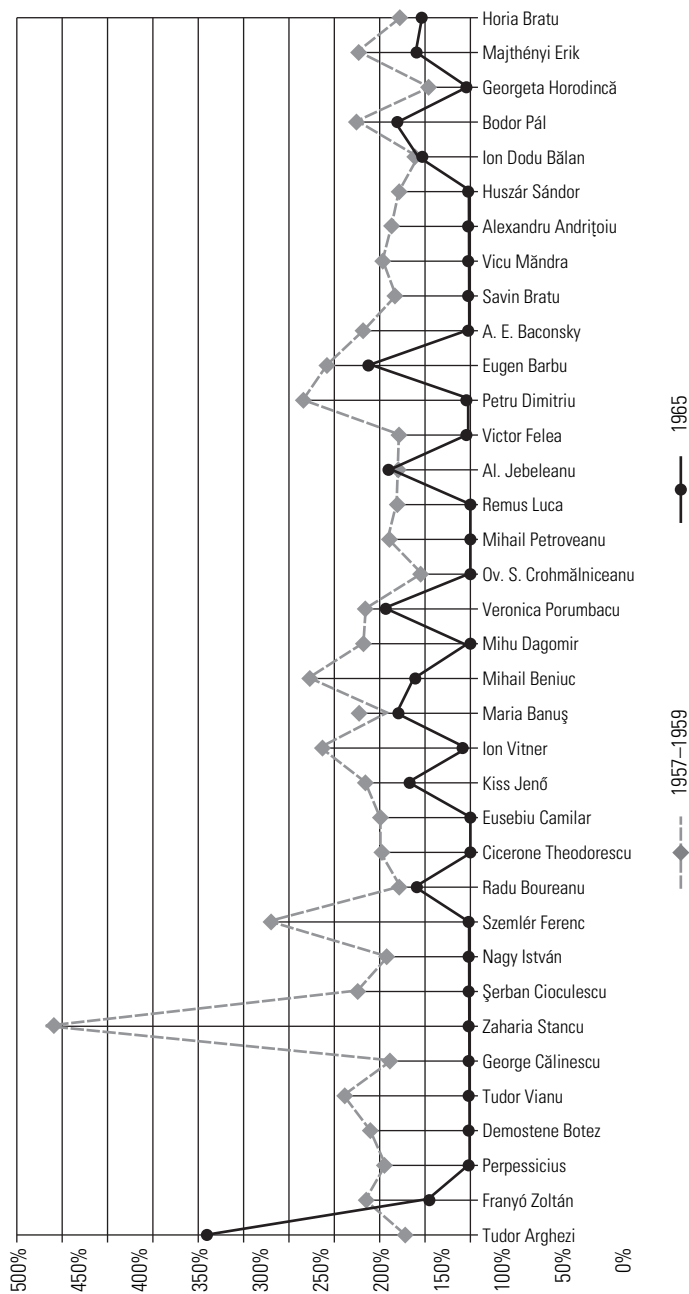
Összeg lejben

3. ábra. A közreműködésekől származó havi átlagjövedelem az 1957–1959 közötti időszakban – a havonta több mint 500 lej pluszjövedelemhez jutó szerzők listája, csökkenő sorrendben

Forrás: az Írószövetség archívuma

és George Călinescu is havonta több mint 500 lej tiszteletdíjban részesültek a folyóiratokban való közreműködésükért. Az 1950-es évek végén legjobban fizetett irodalmárok listája élén olyanok álltak, akik valamilyen intézmény keretein belül a legbefolyásosabb irodalmi posztokat foglalták el (lásd 3. ábra). Zaharia Stancu 1955 óta az Akadémia tagja; Szemlér Ferenc az Írószövetség titkára; Petru Dumitriu az Állami Kulturális és Művészeti Kiadó (*Editura de Stat pentru Cultură și Artă*) igazgatója és az Írószövetség Vezetőségének tagja; Mihai Beniuc az Írószövetség főtitkára; Ion Vitner pedig a szocialista realizmus egyik fő ideológusa és (George Călinescut váltva ezen a poszton) a Román Nyelv és Irodalom Tanszékének vezetője. Az elfoglalt pozíció és a hírnév összefüggése a megajánlott tiszteletdíj összegével egyrészt a rezsim legitimációs válságára mutat rá az 1956 utáni második kulturális jégkorszak idején, másrészt a presztízs és az irodalmi készség intézményi hierarchikus felfogásának megszilárdulására utal. Ha figyelembe vesszük azt, hogy az 1959-es évben a havonta több mint 500 lej pluszjövedelmet szerzők 50%-a (a 34-ből 17-en) 45 év fölötti, levonhatjuk a következtetést: a hírnévvel büszkélkedők a sztálinista évtizedben sem képesek kikerülni az időbeli szimbolikus tőkegyűjtést. A politikailag jó és meg-

4. ábra. Az 1957–1959. és az 1965. évi, közreműködésekből származó pluszjövedelmek, a havi átlagkeresethez képest, a szerzők életkorának csökkenő sorrendjében

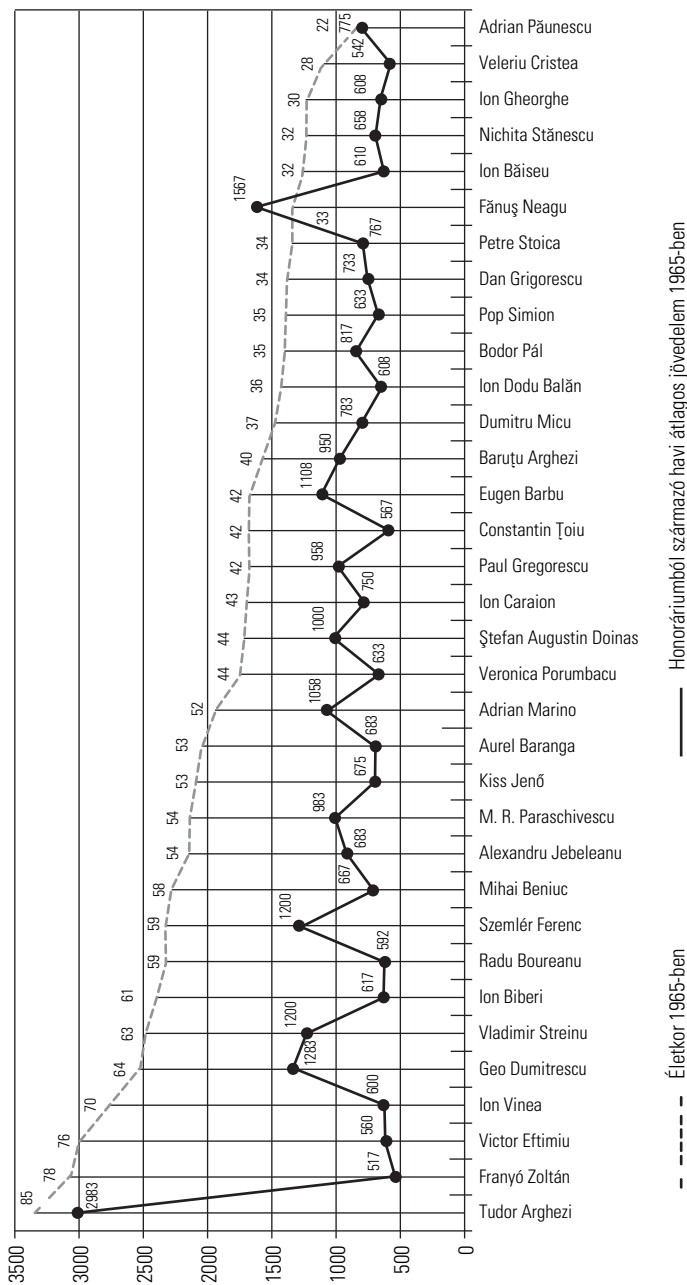
Forrás: az írószövetség archívuma

felelő „múlttal rendelkező” káderek óvatossága a politikai és a kulturális tőke felcserélhetőségéhez vezet. Meg kell jegyeznünk viszont azt is, hogy csak egy szűk kisebbség⁶³ élvezi ennek a konjunkturális felcserélhetőségnek az előnyeit, vagyis azt, hogy saját nevét használja anyagi helyzetének jobbítására. 1965-ben szintén csak egy szűk kör részesül ezekben az előnyökben, ámde a csoport szerkezete drámaian módosul. Ennek oka az, hogy egyes szerzők eltűnnek, a mező erőviszonyai pedig megváltoznak és átfordulnak: a régi csoportból csupán Tudor Arghezi marad meg emblematikus figurának és veszi át a listavezető helyet, míg a többiek publikációs pluszjövedelme rohamos csökkenésnek indul (lásd 4. ábra). Csak azok a szerzők haladnak előbbre a listán, akiknek sikerül változtatniuk a kifejezőmódjukon, és akik képesek a fiatalok versengéséhez kapcsolódni, mint például Maria Bănuș, Veronica Porumbacu, Eugen Jebeleanu és Eugen Barbu. A listán lévők átlagéletkora is csökken (a 34 szerzőből 22 fiatalabb 44-nél), de ez nem jelenti a fiatalok arányának feltűnő növekedését. A 34 éves Fănuș Neagu kivételével, aki a lista második helyét foglalja el Arghezi mögött, a 40 alatti szerzők nem sokban különböznek egymástól a folyóiratokban való jelenlét „értékét” tekintve (kevesebb mint havi 1000 lejt keresnek), és meglehetősen nagy szórású a többiek esetében. Vladimir Streinu, Geo Dumitrescu, Mihai Beniuc, Szemlér Ferenc együttes jelenléte a lista 50 éven felülieket tartalmazó élcsoportjában azt mutatja, hogy egyes, az 1950-es években háttérbe szorított szerzők ismét „lát-hatóvá” válnak a közönség számára – egy olyan mezőben, amely még mindig viseli az előző évtized inerciájának nyomait (4. ábra).

Nincsenek átfogó adataink arra, milyen változások történtek a folyóiratokban való megjelenésben következő évtizedekben. Annyi biztos, hogy a hetvenes évek közepén a *România literară*-nál igen nagy a külsősök túlsúlya: az összes publikáció 88%-át ők jegyzik. Ez annak a jele, hogy a régi gyakorlat fokozatosan úgy alakul át, hogy a fővárosi írók autonomista frakcióját legitimálja.

Miközben a cikkek *publikálása* profitábilis gyakorlatnak bizonyult az Írószövetség tagjainak egy kis része és az irodalompolitikával foglalkozó elit számára, a *publikációra tett ígéret* azoknak a forrásoknak az elosztását demokratizálta, amelyek egyfajta vissza nem térítendő kölcsönként, adatgyűjtés céljára kerültek kiosztásra. A Vezetőség 1968. április 9-i ülésén Ioanichie Oltanu, az Irodalmi Alap (*Fond Literar*) elnöke azt java-

⁶³ A 34 szerző, akik havonta több mint 500 lej plusz jövedelemben részesült, az Írószövetség ötvenes évek végi tagságának csak 6%-át jelenti.

5. ábra. A 1965. évi, közreműködésekből származó pluszjövedelmek és a szerzők életkorának összevetése, csökkenő sorrendben

Forrás: az Írószövetség archívuma

solta, hogy az adatgyűjtési alapot cseréljék le havonta kiosztandó adatgyűjtési segélyre, valamint tisztességes engedélyezési folyamat révén elnyerhető, hosszú távra szóló ösztöndíjakra. Kiemelte, hogy „a román irodalmat 30–40 ember írja, az adatgyűjtési pénzt pedig 1000–1500 másik veszi fel”. Pop Simion arra hívta fel a figyelmet, hogy minden író havi jövedelme átlagban 1000 lej⁶⁴ nő ezeknek a segélyeknek a révén, és az egész ügylet „szélhámosság”, mert a kedvezményezettek nagyobb hányada nem a megszabott célra használja az összeget. Statisztikailag nézve: amennyiben az 1958-as és az 1968-as év vissza nem térítendő kölcsöneit a tagok számával arányosítjuk, 1958-ban átlagosan több mint 500 lej⁶⁵ jutott egy főre (majdnem annyi, mint az átlagkereset), 1968-ban pedig 2000 lej (az átlagkereset duplája). 1978-ra aztán ez az összeg olyan mértékben csökkent, hogy az átlagkereset egytizedét sem érte el.

Az Irodalmi Alap: az „előnyök” jelentősége az írói szakma számára

A pénzügyi szervezet, melynek ezen alapok adminisztrációja és elosztása jutott feladatául, az Írószövetséggel azonos évben jön létre. Az 1949. január 29-i 31. dekrétum⁶⁶ 3. cikkelye indítványozza: hozzák létre a Román Népköztársaság Íróinak Irodalmi Alapját (*Fondul Literar al Scriitorilor din R. P. R.*) egy olyan program részeként, amely arra hivatott, hogy „az irodalmi és művészeti tevékenységet ösztönözze”. Erre a célra 15, évente kiosztásra kerülő, 200 000 lejes díjat alapítanak, az RNK Akadémiai díját. A későbbiekben ebből lesz az Állami Díj (*Premiu de Stat*), két osztályba sorolva: 500 000 és 200 000 lejes összegben.⁶⁷ Az intézmény mintájául szolgált az 1922-es Károly Herceg Királyi Kulturális Alapítvány (*Fundația Culturală Regală Principele Carol*), az 1939-ben II. Károly által megalapított Írók Háza (*Casa Scriitorilor*)⁶⁸

⁶⁴ Az oktatás, a kultúra és a művészet területén ebben az évben az átlagkereset 1006 lej volt.

⁶⁵ Ezt az összeget igazolják azok a pontosabb adatok is, melyek az 1957–1961 közötti időszak kedvező elbírálási kéréseit (3373), valamint a teljes kiosztott pénzösszeget (1 938 539 lej) mutatják be. Ezek aránya alapján átlagosan 575 lej jutott minden kérésre. 1949-ben az Írószövetségnek 233–250 tagja volt, 1958-ban 508, 1980-ban 1206 (ez utóbbiból 269 próbaidős).

⁶⁶ A dekrétum 1949. január 29-én jelent meg a *Monitorul Oficial* 24. számában.

⁶⁷ Az 1949. december 23-i 447. dekrétum a *Buletinul Oficial* 84. számában, 1949. december 29-én jelent meg.

⁶⁸ Az Írók Háza a Társadalombiztosítási Központ (Casa Centrală a Asigurarilor Sociale) mellett működött mint „nyilvános jogokkal rendelkező jogi személy”, és az íróknak vagy utódaiknak kiosztható „rokkantsági és öregségi nyugdíjak, betegségi és temetkezési segélyek” kezelésével foglalkozott. A kedvezményezettek a Román Írók Szövetségének tagjai közül azok voltak, akik „már legalább tízévi” ismertségnek örvedtek. (Lásd Ion IANOȘI: i. m. 236.)

és egy 1859-ben alapított szervezet, amelyet az írók anyagi megsegítésére hozott létre egy olyan írói csoport, amelynek Tolsztoj, Turgenyev és Nyekraszov is tagja volt. Az Irodalmi Alap (a szovjet *Litfund*) minden korábbi, önkéntes és független szervezettől különbözik, mivel egyidejűleg „alapítvány, egy testület része és a kommunista kormány ügynöksége is”.⁶⁹ A két világháború közötti finanszírozás Romániában kaotikus volt, szórványos, túlságosan is függött az írói szövetség elnökének meggyőző erejétől és harckészségétől.⁷⁰ Ezzel szemben a kommunista „ösztönzés” szisztematikus és sokágú. Felvállalja „az írók anyagi megsegítését a következő módokon: kölcsönöket nyújt az irodalmi művek elkészítésének időszakára; nyugdíjakat betegség, rokkantság, a munkaképesség elvesztése esetére; biztosítást nyújt az író családjának halál esetére; pihenőházakat, szanatóriumokat, bölcsődéket, napközi otthonokat, étkezdéket stb. létesít és tart fenn; fogyasztási szövetkezeteket és az írókat kiszolgáló műhelyeket szervez.” Az 1949. június 25-i 268. dekrétum⁷¹ újra felsorolja az Alap feladatainak listáját, és szól az Irodalmi Alap tagságának meghatározásáról. Az okirat 6. cikkelyének alapján az a következtetés vonható le, hogy egy szerző még azelőtt tagja lehet az Irodalmi Alapnak, mielőtt az Írószövetségbe is belépne, ami azt jelenti, hogy már azelőtt részesülhet az írás anyagi előnyeiből, hogy a pályatársak intézményes elismerését elnyerné. Az ösztönzés megelőzi és irányítja az alkotást. Az Alapnak számos finanszírozási forrás áll rendelkezésére: a tagok által befizetett beiratkozási és tagdíjak; a kiadók és más rokonvállalatok, bármilyen nemű periodikák és a rádióközvetítési tanácstól érkező pénzüsszegek, nevezetesen az irodalmi műsorok és kiadványok szerzői jogdíjainak 10%-a; az Irodalmi Alap tulajdonaiból és termelővállalkozásaiból származó jövedelem; az irodalmi művek kiadásának és közzétételének, valamint a művek közvetítésének jogdíjai. Mindezek az Írószövetség gazdasági szervének bizonyos pénzügyi függetlenséget nyújtanak, az írók számára pedig – implicit módon – olyan térbeli és időbeli mobilitást, amely megkülönbözteti őket más társadalmi kategóriák tagjaitól.

A külföldi kiküldetések vagy a belföldi alkotóturizmus, az adatgyűjtés céljára vagy nyugdíj formájában adott összegek, a könyvek megírásához felvett visszatérítendő kölcsönök, betegségi segélyek, a szerkesztőségektől érkező tiszteletdíjak, a pénzben is jelentős irodalmi díjak – mindezek az

⁶⁹ A szovjet *Litfund* meghatározását lásd John és Carol GARRARD: i. m. 121.

⁷⁰ Lásd Liviu REBREANU *Naplóit*. In: *Opere*. Vol. 17. Editura Minerva, București, 1998. 64.

⁷¹ A dekrétum 1949. június 25-én jelent meg a *Buletinul Oficial* 40. számában.

alkotók számára átlag feletti életminőséget nyújtanak, és egyúttal annak lehetőségét is, hogy főállású művészként dolgozhassanak. Az anyagi jutatások sorozatát 1963-ban koronázzák meg a havi nettó átlagkereset négy-ötszörösével egyenlő szimbolikus javadalmazással.⁷² Az irodalmi díjak kisebbek ugyan, mint az 1950-es években kiosztott Állami Díjak,⁷³ viszont presztízt és szakmai elismerést jelentenek, és állandó vágyakozás tárgyai. Az irodalmi terület autonomizálásának idején megteremtett kitüntetéseknek és az előző korszakból örökölt különböző szubvencióknak az összessége ellenállhatatlan fizetési/díjazási csomaggá alakul. Az írói foglalkozás vonzerejét a kommunizmus idején nagymértékben a széles körű támogatás és a korlátozott elfogadás működőképes kombinációja. Ez a két tényező segíti elő egy olyan kép kialakulását az Írószövetségről, amelyben az intézmény a kommunizmussal szembeni szolidáris ellenállás színhelyévé és az írók érdekeit védő szervezetté válik.⁷⁴

A leginkább meggyőző privilégium viszont nem szigorúan *pénzügyi* jellegű egy olyan világban, ahol az anyagi javak megszerzésével járó különbségeket leértékeli a szocialista törvények és az egyre nyilvánvalóbb gazdasági problémák – ehelyett inkább időbeli privilégiumról van szó, az *alkotói énnel* való kapcsolattartást elősegítő *fizetett szabadidő biztosítása* értelmében. A meginterjúvolt irodalmárok hajlamosak arra, hogy vallomásaikban minimalizálják a kommunista időszak pénzügyi előnyeinek jelentőségét (amelyeket természetesnek és jogosnak könyvelnek el), s ehelyett az írói lét teleológiai szempontjait emelik ki. A hangsúlyáthelyezést igazából nem valamiféle komplex bűntudat provokálja ki, hanem egy olyan rendszerhez való hozzáidomulás, amelyben a jutatások nem gazdasági, hanem inkább státusbeli különbségeket teremtenek: az esztétikai diszpozíciók beteljesítése érdekében kiiktatják a mindennapok hajszáját. Az akkori értékelméleti támpontokról kiindulva, azoknak az időknak a belső perspektívájából nézve, a gazdasági előny úgy értendő, mint „az a hatalom, amely a gazdasági szükséglet elkerülhetővé teszi”,⁷⁵ és mint „annak a jelentőségeltjes egzis-

⁷² 1965-ben a díj 12 000 lej. 1977-től különdíjat is osztanak 15 000 lej értékben, a szövetségek pedig 7000 lejes díjak kiosztására válnak jogosulttá.

⁷³ Az Állami Díjból akkoriban akár egy házat is lehetett venni.

⁷⁴ Ioana Părvulescu szerint: „Az éves díjak folytán születnek ilyen hízelgő ítéletek – de ezek csak néhány különleges pillanatban legitímek. Egy zsűri (és mindig más zsűri) háborúja a hatalommal (mindig ugyanazzal a hatalommal)... Bár a földalatti háború létezett, az Írószövetség valódi győzelmei a hatalom fölött rendkívül ritkák.” (Ioana PĂRVULESCU: *Prejudecăți literare. Opțiuni comode în receptarea literaturii române*. Univers, București, 1999. 165.)

⁷⁵ Pierre BOURDIEU: *La Distinction. Critique sociale du jugement*. Les Éditions du Minuit, Paris, 1979. 57.

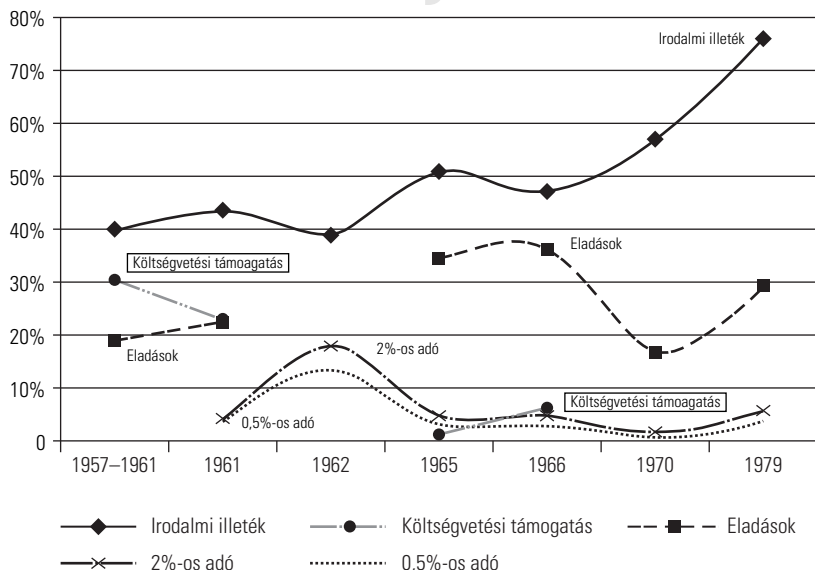
tenciális sikere, aki képes volt beépülni a kulturális sajtóba és az irodalmi életbe”.⁷⁶ Következésképpen a „privilegium” elfogadása sosem hangzik el egyértelműen, bár így vagy úgy sugalmazni szokták az írói szakmának, ennek az absztrakció szempontjából megerőltető, konkrét időintervallumként viszont nehezen meghatározható diszciplínának az analitikus leírása során. A baráti beszélgetések, a tanulmányok, az írás, az utazások az író-olvasó találkozókra, adatgyűjtésekre, nemzeti vagy nemzetközi kollokviumokra – az írók (különösen a szerkesztőként dolgozó írók) ezek révén tapasztalhatják meg egy olyan intézményhez tartozás előnyeit, amelynek a legértékeltőbb kategóriába eső tagjai számára plusz előnyként jár ki a munka és nem munka közötti határvonal elmosása, az egyénileg beosztott munkarend,⁷⁷ és a munka színhelyének szabad megválasztása.⁷⁸ Az anyagi előnyök ilyenképpen olyan intézményes eszköztárként konstituálódnak, ami eleme a *professzionalizálódásnak* – olyan interakcióként értelmezve azt, mely egyidejűleg áll fenn (ellenőrzés, tanítás, konfrontáció formájában)⁷⁹ a társakkal és (tanulás, írás formájában) önmagukkal. Ebből következik a materiális és szimbolikus jutalmak kölcsönös összefüggése, és egyúttal felcserélhetősége is. Az Irodalmi Alapot (és az általa nyújtott szakmai lehetőségeket) 1949-ben úgy értelmezték, mint a szocialista művészet kiszolgálására alkalmas, alárendelt írókat összefogó infrastruktúrát. Az 1960-as évekre ehhez képest az lett a szerepe, hogy kiszolgáljon egy autonómizálódó művészetet, amelynek több a joga, mint a kötelezettsége. A finanszírozásról vallott felfogás az előző generációtól való elkülönülés függ-

⁷⁶ Radu Mareş definíciója a szerkesztőségi körforgásba beilleszkedett író szociális helyzetére, az adott időszakban igen „iriglyelt” helyzetre. (Interjú Radu Mareşsel, 2006. november 8.)

⁷⁷ A Nyugaton ebbe a kategóriába tartoznak az „asszimilált szabadfoglalkozásúak” (vállalkozások főnökei, kereskedők, kézművesek, szabadúszók) és a „bérből élő szakértők vagy káderek” (technikusok, művészek, mérnökök, a közigazgatási ügyosztályok főnökei). Lásd Alain CHENU: *Prendre la mesure du travail*. In: Johan HEILBRON–Remi LENOIR–Gisèle SAPIRO: *Pour une histoire des sciences sociales*. Librairie Arthème Fayard, Paris, 2004. 283.

⁷⁸ Dan Culcer, a *Vatra* folyóirat alkalmazottja 1971 és 1986 között, megemlíti, hogy „a munkanap 10-től 15-ig tartott”, de időnként otthon dolgozott, író-olvasó találkozókra vett részt vagy este 23-ig a nyomdában volt szolgálatban mint „tisztá fej”, a cenzúra miatti késedelmes lapszámok újrászámolásánál. (Levelezés Dan Culcerrel, 2005. december 2.)

⁷⁹ Radu Mareş azokat az előnyöket hangsúlyozza, melyek az anyagi gondok hiányából következnek. Mikor 1971-től kezdve a *Tribună*-nál dolgozott, „rengeteget olvasott, és egész éjszakás beszélgetéseket folytatott a barátaival az irodalomról, olyan technikai jellegű beszélgetéseket, mint óraművesek az órákról.” Hozzáteszi, hogy bár elvben az újság kolofonja 20 embert számított, valójában csak 5–6 készítette a folyóiratot, a többiek alkalmazása a folyóiratnál „a szinekúra diszkrét formája volt”. (Interjú Radu Mareşsel, 2006. november 8.)

6. ábra. Az Írószövetség bevételeinek változása, kategóriákra leosztva (irodalmi illeték, publikációk eladása, költségvetési szubvenció, a köztulajdonba került könyvek 2%-os illetéke, a köztulajdonba nem került könyvek 0,5%-os illetéke) az 1957–1961., 1961., 1962., 1965., 1970., 1979. években.⁸⁰

Forrás: az Írószövetség archívuma

vényében változik meg: míg az 1950-es években a párt ajánl fel olyan jelentős honoráriumokat, hogy „egy versből meg lehetett élni”, függetlenül annak minőségétől; a hatvanas években az írók hajlamosak azt hinni, hogy „ők adnak pénzt a pártnak”.⁸¹ Erre a gondolatra az írói lét szabad foglalkozássá alakulása és az irodalomnak a más művészetekhez képest megkülönböztetett jelentősége vezeti őket.

⁸⁰ A „kiadványok eladása” részének 1962-nél történő törése az információ hiánya miatt van. A „költségvetési szubvenció” törései a könyvelési iratokban található szubvencióhiányt jelölik.

⁸¹ Nicolae Breban nyilatkozta: „Mi adtunk pénzt a pártnak. az Írószövetségnek 37 milliós többlete volt, akár az Augusztus 23. gyárnak is adhatott volna.” Ugyanebből a nézőpontból tekintve, Nichita Stănescu adóságai az Irodalmi Alapnál valójában az állam adóságai, mert „nem adták ki a könyveit”. (Interjú Nicolae Brebannal, 2006. július 1.)

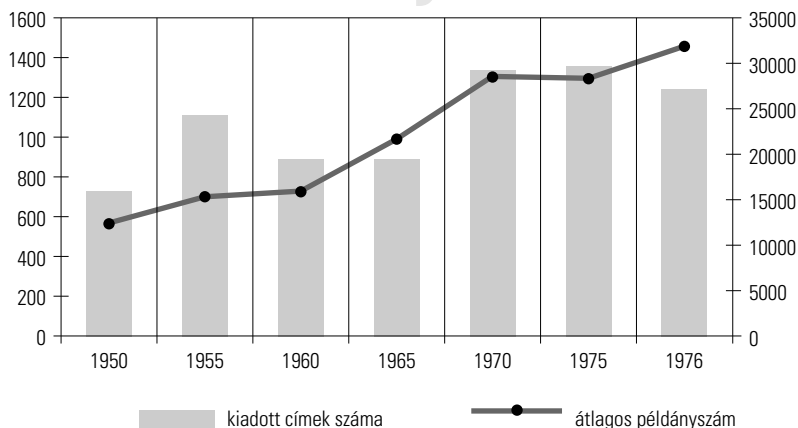
Finanszírozási források

Valójában, mint ez a 6. ábrán látható, az Írószövetség az 1960-as évek elejéig – és kisebb mértékben a Ceaușescu-féle liberalizációs korszak első éveiben – költségvetési szubvenciókban részesült. 1971-ben a szubvenciók az Írószövetség bevételeinek 26%-át érték el, de nem szerepeltek ilyen formában az Írószövetség könyvelésének nyilvántartásában, csak a Minisztertanácshoz benyújtott jelentésekben. Ezek az alapok viszont, ha az irodalmi illetékből – az 1957/262-es⁸² dekrétummal létrehozott, minden kinyomtatott könyv árából 0,35 lejtt hozó illetékből – származó bevételekkel vetjük össze őket, nem tűnnek olyan soknak. A kiadóktól az Írószövetség számlájára érkező, az irodalmi illetékből adódó befizetések⁸³ lényegesen meghaladták az eladott irodalmi publikációk számát. Ez utóbbi 1966-ban érte el a csúcst (az összes bevétel 36%-át) a kiadás- és előfizetésszám növelését népszerűsítő kampány eredményeként. Ez bizonyítja, hogy az Írószövetség és az Irodalmi Alap pénzügyi szempontból a kinyomtatott szépirodalmi művek *mennyiségtől* függött (és ebből a szempontból mellékes, hogy az adott mű szerzője tagja-e vagy sem az Írószövetségnek), ezenfelül pedig a pártnak a publikálást bátorító kultúrpolitikája is befolyást gyakorolt a bevételekre. E két tényezőhöz képest másodlagos jelentőségűvé vált a könyvek *minősége* vagy az Írószövetség folyóiratainak állásfoglalása. A hatóságoknak egy olyan illetékről szóló döntése, amely a könyv árával lenne arányos (konkrétan annak 8%-a), 1962-ben az Írószövetség vezetőinek tiltakozását váltotta ki, mivel így csökkentek volna közvetett juttatásaik. Ehelyett végül az irodalmi illetéket duplázták meg 1969. január 1-jétől, ami a nyugdíjak kifizetéséhez elegendő bevételt hozott az Írószövetségnek.⁸⁴ 1970-től kezdve a folyóirat-kiadásból származó juttatások egyre drasztikusabb csökkenése a könyvek számának növelését kényszerítette ki, egy újabb ideológiai jégkorszak küszöbén. A nacionalista fellengzősség felszínre törésével együtt a könyvkiadásban is elkezdődött a versengés: minél több könyvet kiadni, minél nagyobb példányszám-

⁸² Az 1957. évi 262. dekrétum a *Buletinul Oficial* 1957. június 15-i, 15. számában jelent meg.

⁸³ Az Irodalmi Bélyeget minden létező kiadó fizeti, nem csak az irodalomra specializáltak. 1966-ban a bélyeg összegyűjtése a következőképpen történt: 2 500 000 az Irodalmi Könyvkiadótól (Editura pentru Literatură), 1 000 000 a Világirodalmi Könyvkiadótól (Editura pentru Literatură Universală), 3 300 000 az Ifjúsági Könyvkiadótól (Editura Tineretului), 80 000 a Katonai Könyvkiadótól (Editura Militară), 30 000 a Tudományos Könyvkiadótól (Editura Științifică), 10 000 a Meridiane Könyvkiadótól (Editura Meridiane).

⁸⁴ A Vezetőség 1968. július 8-i ülésén szóba került, hogy a bélyeg megduplázása végre fölöslegessé teszi a nyugdíjak kifizetéséhez szükséges 3 500 000 lejes minisztériumi szubvenciót.

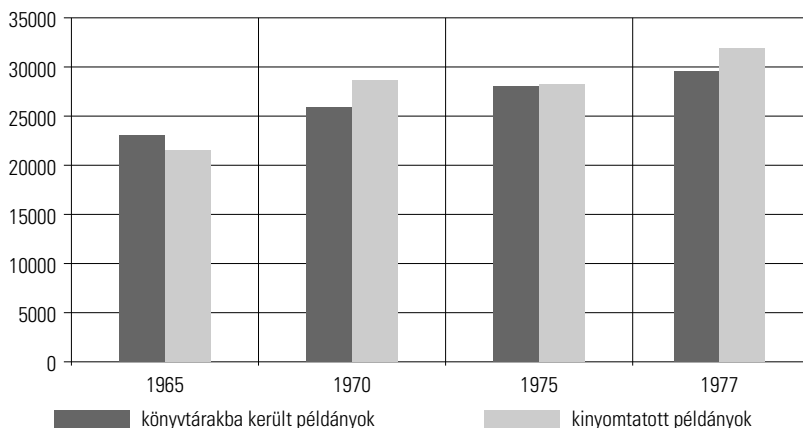
7. ábra. Az irodalmi könyvtermelés kötetekben és átlagos kiadási példányszámokban mérve, 1950–1976.

Forrás: *Anuarul statistic al R. S. R.*, Editura Stiintifică, Bucuresti, 1970.

ban. Ezzel párhuzamosan elterjedtek a javak felhalmozására irányuló vállalati stratégiák. A kiadott könyvek jelentős részét a könyvtáraknak juttatták, esetleg könyvcsomagokban adták el őket.⁸⁵

Miközben a kiadott könyvek száma és példányszáma általában arányosan szokott növekedni (7. ábra), 1976-tól kezdve ezek a számok csökkennek, miközben jelentősen nőnek a példányszámok. 1975-ben érte el a maximumot az egyetlen év alatt kiadott könyvek száma – összesen 1359 –, amelyeket átlagosan 28 579 000 példányban nyomtattak ki. Egy évvel később, 1976-ban kevesebb, összesen 1244 könyv jelent meg, viszont az átlagos példányszám körülbelül 10%-kal nagyobb az előző évinél. Ami a könyvtárak abszorpciós képességét illeti, megállapítható (mint ezt a 8. ábra is mutatja), hogy a kiadott könyvek száma mindig nagyon közel áll a törvényes lerakatba kerülékéhez. Mindez egy olyan nevelő-szublimáló stratégia következménye, amelynek végeredményeként a termékek inkább raktározhatókká, mintsem eladhatókká válnak. A veszteségek minimalizálásának céljával történik, emellett pedig az Irodalmi Alap tartalékainak erőltetett gyarapítását is szolgálja, hogy az

⁸⁵ Augustin Buzura könyvei például más, kevésbé eladható könyvekkel összecsomagolva kaphatók, így az olvasó egy Buzura-könyv áráért – akarja, nem akarja – más könyvekhez is hozzájut. (Interjú Augustin Buzurával, 2006. november 29.)

8. ábra. Az irodalmi könyvtermelés és a könyvtárba került kötetek száma, 1965–1977 között (ezer példány).

Forrás: *Anuarul statistic al R. S. R.*, Editura Stiintifică, Bucuresti, 1970. 584–585.

improduktív kiadásokat a jól fogyó könyvek bevételeiből fedezik.⁸⁶ Az is a többletbevétel érdekében történik, hogy az irodalmi szövegek rádió-programokban vagy bármilyen zenei műsorban történő előadásából adódó minden lehetséges jövedelmet összegyűjtenek. A művek rádióműsorokra vagy előadásokra adaptálása kétféle hasznot is hoz az íróknak és az Írószövetségnek: az egyik a másodlagos szerzői jogokból adódik,⁸⁷ a másik meg a szerzői jogok 10%-ával azonos összegű juttatás.

Mindezeknek a finanszírozási forrásoknak a segítségével (melyek révén az Írószövetség paradox helyzetbe kerül, a kiadási hálózatba vagy az államilag ellenőrzött közvetítési szervezetek sorába *integrált* autonómiaszervezetként lehet legkönnyebben meghatározni) az Írószövetség az Iro-

⁸⁶ Az 1979-es költségvetési tervek egyikében az Írószövetség vezetősége azt javasolja, hogy a folyamatban lévő évharmadra tervbe vett 153 kötetből 8-nak (4 fordításnak és 4 kötetnek az irodalmi örökséget értékesítő sorozatból) a bevételeivel fedezzék a többi 145 kötet miatti veszteségeket. Hasonló politika érvényesül a filmművészet területén is – Dumitru Popescu szerint „mi finanszíroztuk a filmkészítést a külföldi filmek bevételeiből”. (Dumitru POPESCU: *Un fost lider comunist se destăinuie*. Editura Expres, București, 1990. 193.)

⁸⁷ Nicolae Breban említi, hogy az Írószövetség bevételének jó része a dalszövegíróktól származott. (Interjú Nicolae Brebannal, 2006. július 1.) A dalszövegírók hozzájárulása indirekt bevételt jelent, melyet az Irodalmi Alap kezel, és az 1949 óta megállapított „haszonélvezeti bevétel” kategória alá tartozik; ezt az „alkotói szövetségek” irányítják intézményi szempontból az 1957. július 15./HCM 632 alapján.

dalmi Alapon keresztül képes biztosítani a művészei számára szükséges komfortot. Még azokra a szerzőkre is figyelmet fordítanak, akik nem kaphatnak munkát az 1945 előtti tevékenységük miatt. A vissza nem fizetendő juttatások között fontos helyet foglalnak el az íróknak vagy leszármazottaiknak megítélt nyugdíjak, 1957–1961 között az Írószövetség költségvetésének 37%-át, 1968-ban 39%-át, 1978-ban 32%-át alkották, és a kedvezményezett hírnevének függvényében kerültek kialakításra. 1968-ban olyan, a két világháború közötti időszakban szimbolista, avantgárd és/vagy szocialista orientációjú szerzők, mint Mihail Cruceanu,⁸⁸ Mihail Celarianu,⁸⁹ Cicerone Theodorescu,⁹⁰ I. Peltz,⁹¹ Tudor Mușatescu,⁹² Eugeniu Speranția,⁹³ Sașa Pană,⁹⁴ Ury Benador, Virgil Gheorghiu,⁹⁵ Tudor Teodorescu-Braniște vagy Scarlat Callimachi⁹⁶ akár a kulturális szféra átlagkeresetének négyszeresét is megkapták nyugdíjként. Még egyes, a kommunistákhoz képest másként gondolkodó írók leszármazottai is befértek ennek a szociális jellegű juttatásnak a kedvezményezettjei közé.⁹⁷

Az Irodalmi Alap 1963. december 2-i ülésén elfogadott szabályzat a nyugdíjakat az „öregségi segély” kategóriába sorolja, olyan szerzőknek adható juttatásként, akik legalább tízévi aktivitást tudnak felmutatni „az irodalmi tevékenység területén”. Emellett még háromféle szociális segélyt (rokkantsági, betegségi, szülési segélyek), valamint négyféle szakmai segélyt (kölcsonök, adatgyűjtési célú hozzájárulások, alkotói házi tartózkodásra feljogosító alkotói segélyek,⁹⁸ valamint a külföldi kulturális eseményeken való részvételre adott hozzájárulások). A banki kölcsön általános logikájától való eltérés érvényesült a visszatérítendő támogatá-

⁸⁸ (1887–1988) 1919 óta aktív a munkásmozgalomban.

⁸⁹ (1893–1985) a két világháború közti időszakban a Román Írók Szövetségének (SSR) háromszoros kitüntetettje, 1944–1946 között a demokrata Írók Szövetségének főtitkára.

⁹⁰ 1908–1974) a két világháború közötti baloldali sajtó közreműködője, 1944 után az Írószövetség alelnöke.

⁹¹ (1899–1980) a két világháború között N. D. Cocea baloldali sajtóorgánumaiban közöl, a SSR által adományozott díjakban részesül, 1944 után a szocialista sajtóban működik közre.

⁹² (1903–1970) 1940-ben színházigazgató, 1945-ben a Drámaírók Szövetségének tagja.

⁹³ (1888–1972) az Egyesülés utáni Erdélyben a kulturális élet lelkes buzdítója, 1930-ban a SSR díjában részesül.

⁹⁴ (1902–1981) a romániai szürrealista mozgalom lelkes híve, a *Scântea* folyóirat első, illegálisban működő szerkesztői bizottságának tagja.

⁹⁵ (1908–1977) a két világháború között az avantgárd mozgalomban vesz részt. 1942-ben a SSR díjában részesül, 1948 után zongorista.

⁹⁶ (1896–1975) a két világháború között illegális kommunista, 1948 után a Román–Orosz Múzeum igazgatója.

⁹⁷ Pompiliu Constantinescu, Ion Agârbiceanu, Petre Țuțea vagy Liviu Rebreanu leszármazottai és rokonai például a kulturális szféra átlagkeresetének kétszeresét kapták juttatásként.

⁹⁸ Constantin Țoiu elmondta: „Pelișoron, Cumpănan vagy Sinaia-n nagyon kellemes volt, napi 17–18 lejért lehetett szobát bérelni, miközben a fizetésem hozzávetőleg 1500 lej volt.” (Interjú Constantin Țoiuval, 2005. szeptember 28.)

sok esetében: a kölcsönöket kamatmentesen és szigorú határidők betartása nélkül fizetik vissza, a fizetéseképtelen adósokat pedig minden büntetés alól felmentik azzal, hogy adósságukat leírják, és besorolják az Írószövetség szokásos veszteségeinek alapjába. Ugyancsak a szakmai pártfogás egy formájaként juthatnak jogsegélyhez azok a szerzők, akiknek a szerzői jogokkal kapcsolatos problémáik akadnak. Különleges figyelemnek örvend az írók étkezdéje is, amelyről a „szocio-kulturális cselekedetek” kategóriájában esik szó. Az Írószövetség éttermében mérsékelt árakon nyílik lehetőség az étkezésre, a bérlemény adminisztrációja és költségei a szövetség hatáskörébe tartoznak. Idővel az állandó vendégeknek nyújtott szolgáltatások között megjelenik az ételek házhoz szállításának lehetősége is, amennyiben a helyzet úgy kívánja; az étterem színhelye pedig olyan interaktív térré változik, ahol az állandósult ülésrendek révén láthatóvá válik az irodalmi mező kapcsolathálózata.⁹⁹ Az írók számára bérelt pihenő- és alkotóházakban a kedvező bánásmód az alacsony tarifák mellett a kapcsolatteremtés lehetőségét és a munka céljaira is kiváló infrastruktúrát is magába foglalja. Az Irodalmi Alap ellenőrzi a javak időben való kiszállítását éppúgy, mint az ideiglenes lakosok általános komfortját.¹⁰⁰

A források elosztása

Bár az Irodalmi Alap által kezelt pénzbeli járandóságok és jogosultságok elvileg az összes író számára hozzáférhetők voltak, valójában tükrözték az egyik évtizedről a másikra változó értékítéletet. Akárcsak a „közreműködések” esetében, itt is létezett egy olyan kisebbség, amelynek tagjai egy-egy adott időszakban a legtöbb juttatást élvezték (főként kölcsönök és külföldi utazások formájában), és egy olyan többség, amelynek tagjai kevésbé látványos juttatásokban részesülnek (mint például adatgyűjtési segélyekben). 1965-ben például a leggyümölcsözőbb tevékenységet foly-

⁹⁹ Az Írószövetség különböző konferenciáira vidékről odautazó Adrian Popescu elmondta: „Rendszerint Nicolae Prelipceanu, Virgil Mazilescu, Gheorghe Pituț és Ion Iuga társaságában ültem le.” (Adrian Popescu által kitöltött kérdőív.) Nicolae Breban bevallja, hogy rendszeresen magában ült az asztalnál, mert „keveseknek volt elegendő bátorsága mellé ülni”. Nicolae Breban szerint az étterem afféle „íróklub” is volt, a párizsi művészkávéházakhoz hasonló módon. (Interjú Nicolae Brebannal, 2006. július 1.)

¹⁰⁰ Az 1953. május 22-i 1454. sz. dokumentumban az Irodalmi Alap vezetősége azt írja a bálcești alkotóház gondnokának, hogy szerezzen be egy lovat és egy kétkerekű könnyű kocsit az írók szállításához, kösse meg az élelmiszer-szállításhoz szükséges szerződéseket, és ellenőrizze a ház tisztaságát. Arra is figyelmezteti, hogy az intézkedések elmulasztása a Büntető Törvénykönyv előírásainak megfelelően büntethető.

tató (havonta több mint 600 lej díjazású írásművet elhelyező) személyek negyede utazott kapitalista országokba. A társadalmi státusra jellemző tehetetlenségi nyomaték hatása fonódik össze a társadalmi differenciálás logikájával; ennek következményeként, akik 1962–1965 között a legvágyottabb úti célokat (Franciaországot, Belgiumot, Olaszországot, Angliát) választhatták ki, azoknak negyede 1971-ben is élvezheti a nemzetközi mobilitás előnyeit. Arnold Hauser, Zaharia Stancu, Sütő András, Eugen Barbu, Marin Preda, Marin Sorescu, Ov. S. Crohmălniceanu, Cicerone Theodorescu, A. E. Baconsky, Radu Boureanu és Ștefan Bănuțescu már az ötvenes években is aktív írók voltak, és a hetvenes évek elején is őrzik privilégiumaikat, legalábbis a külföldi utazások tekintetében mindenképpen. Az ő névsorukhoz jön még Alexandru Jelebeanu, Dan Hăulică és Aurel Rău neve, akik 1962–1965 között és 1968-ban is főszereplői a külföldi „kiküldetéseket” tartalmazó listának. Összességében: a leglendületesebb időszakban az Írószövetség tagjainak kevesebb mint tizede jut el legalább egyszer egy kapitalista országba. 1962–1965 között 46-an, 1971-ben pedig 40-en (a szövetségi tagok száma körülbelül 600 volt ebben az időszakban). A „privilegizált helyzet” az utazási formák elintézésében való közbenjárást¹⁰¹ és a szakmai és/vagy magán célú utazások költségeinek teljes vagy részleges átvállalását jelenti.¹⁰² Az Írószövetség anyagi és „szervezésbeli támogatását” különböző konferenciák, képzések, kulturális eszmecserék, de személyes látogatások esetén is igényelhetik. Az imént felsorolt neves személyek annál a bizottságnál is megkülönböztetett bánásmódot élveztek, amelyik a kölcsönök elosztásáról gondoskodott. Egyesek azzal zárják rövidre a döntéshozatal mechanizmusát,¹⁰³ hogy egyenesen az Alap adminisztrátoraihoz (Traian Iancuhoz, Ioanichie Olteanuhoz, Ștefan Augustin Doinașhoz) fordulnak, vagy nagyobb juttatásra tartanak igényt, mint az 1963-as szabályzatban megállapított 3000 lej.¹⁰⁴ Az ő listájuk nagyrészt lefedi azoknak

¹⁰¹ A vízumkérelmeket az Írószövetség küldte át az állami szerveknek (Kulturális és Művészeti Állami Tanács) és a pártszerveknek (Központi Bizottság, Tudományos és Propaganda Osztály).

¹⁰² Az Írószövetség a valutáris napidíj 40%-át, az oda-vissza utazás költségét és más valutáris költségeket fizetett. 1968-ban Miron Radu Paraschivescu arra kapott támogatást, hogy Franciaországba utazhasson orvosi kezelésre. Eugen Barbut egy személyes jellegű franciaországi utazásában segítették: a formások elintézésével és a valutaváltással.

¹⁰³ 1978–1981 között Nicolae Prelipceanu az Irodalmi Alap Bizottságának tagja, azt nyilatkozta: „az olyan hatalmasok, mint Nichita Stănescu és Marin Preda nem jöttek a Tanácshoz. Ők egyenesen Zaharia Stancu, Traian Iancu, Laurențiu Fulga közbenjárásához folyamodtak.” (Interjú Nicolae Prelipceanuval, 2007. február 11.)

¹⁰⁴ 1968 januárjában és februárjában 9000 lejt kap Eugen Jelebeanu és A. E. Baconsky, 8000-et Nicolae Breban, 6000-et Sütő András, 5000-et Alexandru Mirodan, Fănuș Neagu, Horia Lovinescu, Franyó Zoltán

a névsorát, akik egy öt évnél is hosszabb periódus során állandóan kiküldetésekre jártak.

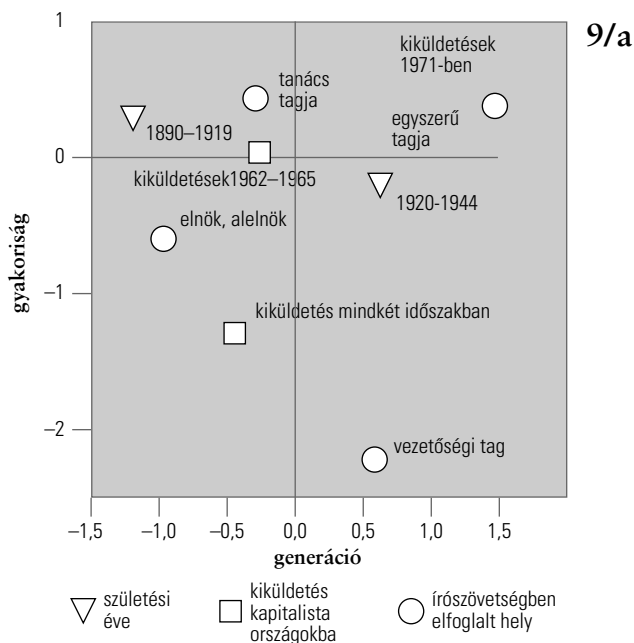
A kiváltságok elosztásának egyenlőtlenségei nem maradtak említés nélkül a kevésbé „látható” írók oldaláról. A iasi fiókszervezet 1971. június 22-i ülésén, amelyre a helyi és a központi hatóságokat is meghívták, Ioanid Romanescu a fiókszervezet szószólójaként szerepelt. E minőségében hívta fel a figyelmet arra: „Nincsenek konfliktusok a generációk között, csak a különböző anyagi helyzetűek között, mert vannak, akik külföldi utazásokban, kitüntetésekben, fizetett szabadságban részesülnek, és vannak... a többiek.”

Amint az a 9. ábrán is látható, a nemzetközi térben megnyilvánuló mobilitás nem egyetlen generáció kizárólagos jussa. Az 1970-es évek végéig terjedő időszakban a leginkább vágyott előjog az 1890–1919 és az 1920–1944 között születetteknek egyaránt kijárhat, azzal a megszorítással, hogy az 1962 és 1971 folyvást utazgatók olyan írók, akik erős intézményi pozícióval rendelkeznek: a Vezetőség tagjai, elnökök és alelnökök, tehát olyan irodalmárok, akik politikai vagy szimbolikus-időleges módon a domináns pólus részei. Az, hogy a listát olyan írók vezetik, mint például Marin Sorescu, Marin Preda, Nichita Stănescu, Ov. S. Crohmălniceanu és Zaharia Stancu, arra mutat rá, mennyire heteronóm a liberalizációs folyamat irodalmi elitje. A forrásokhoz való hozzáférés tekintetében az intézményes-térbeli kritérium (80%-uk Bukarestben lakik) felülírja az ideológiai-esztétikait. A desztalinizációs időszak során ezeknek a kritériumoknak a kölcsönös függése egymástól arra indítja az 1950-es évek során irodalmi tőkét gyűjtötteket, hogy politikai aktivizmusukat adminisztratív vagy szakmai aktivizmusba fordítsák át. A szocialista realizmus lelkes munkásának, Zaharia Stancunak, az idők során az lett a híre, hogy ügyes tárgyaló és adminisztrátor, valamint az írók védelmezője – és ezzel párhuzamosan egyre inkább nemkívánatosná vált a sztálinisták számára.¹⁰⁵

és Horia Bratu, 4000-et Nichita Stănescu és Iulia Soare. A Vezetőség 1968. május 18-i ülésén 10 000 lejcs kölcsönt engedélyeztek Francisc Munteanu, Virgil Gheorghiu, Romulus Vulpescu számára, 5000 A. Jebeleanu, Angela Croitoru, Mariana Crainic számára, 4000-et Ury Benadornak és Radu Hâncunak. A Vezetőség 1968. július 16-i ülésén újabb kifizetéseket engedélyeztek: 10 000 lej Titus Popovicinak és 5000 Petre Pandreanának, de elutasították Vasile Băran (7000 lej) és Corneliu Omescu (6000 lej) kérelmét házvásárlási hozzájárulásra.

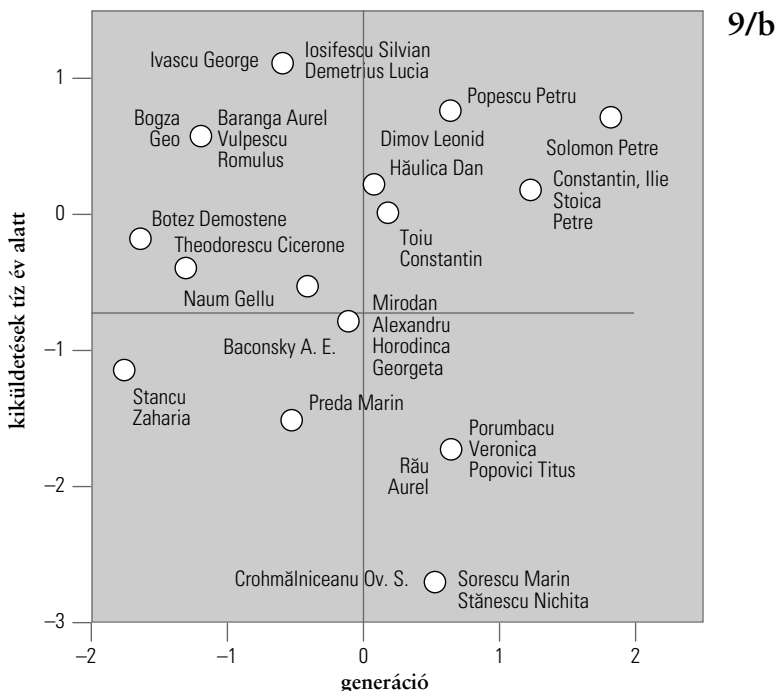
¹⁰⁵ A sztálinisták számára nemkívánatos elemmé vált Zaharia Stancu (Chişinevski 1960-ban visszautasítja a pártba való visszalépési kérelmét) a *Gazeta literară* megalapításának pillanatától (1954) kezdve „az írók védelmezőjének” fontos szerepét játszotta. Valeriu Răpeanu szerint „1947 óta először volt valakinek bátorsága ahhoz, hogy ellenszegüljön a cenzúrának, és minden egyes sorért harcoljon”. (*Magazin istoric*, 1998/9.) Szintén Valeriu Răpeanu számol be arról, hogy Zaharia Stancu minden ellenőrzést visszautasított

Külföldi kiküldetések a generációs tagság
és az írószövetségi pozíció függvényében,
1962-1971

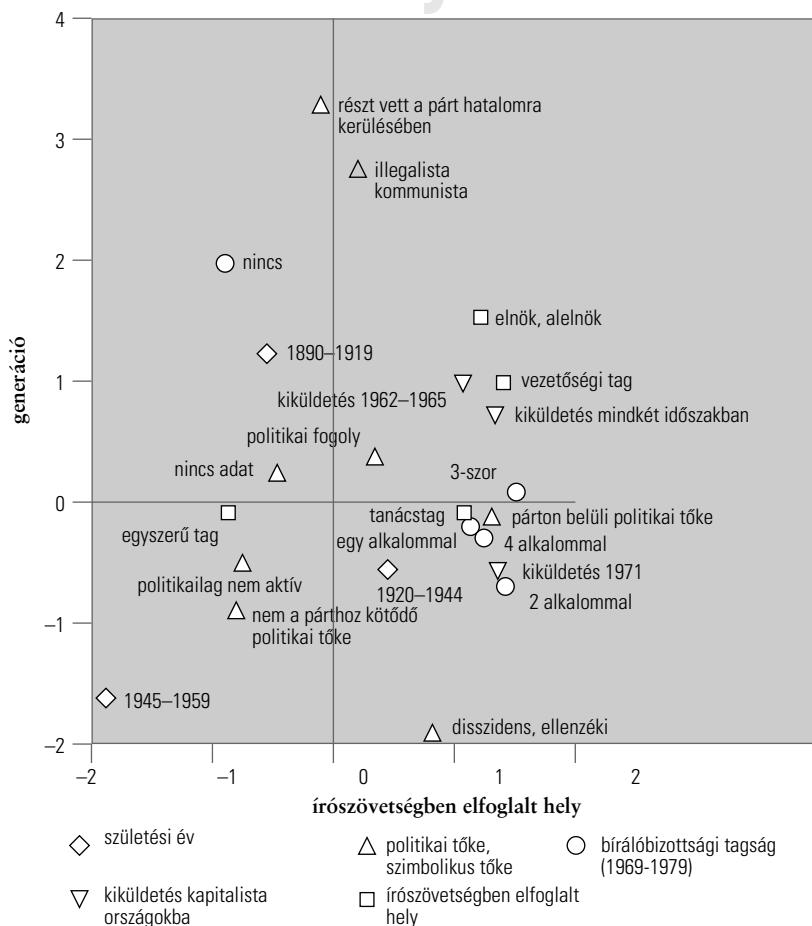
A külföldi utazások nemzedéki és intézményes elosztásának képét nem torzítja el sem a szimbolikus tőke (amely az Írószövetség díjkiosztó bizottságaiban testesül meg), sem a politikai tőke jelenléte (10. ábra), ami megerősíti a kulturális reprezentativitást, az intézményes elfogadottság és az anyagi kiváltságok konvergenciájának elméletét. Mégis léteznek

az Írószövetség pénzügyeiben, és hogy elnöksége idején (1966 óta, 1968-ban és 1972-ben újraválasztva) „a bizottságokat az írók választották meg, minden külső beavatkozás nélkül”. A mangaliai Írók Házának elnyerését szintén neki tulajdonítják. 1972-ben, mikor a Bukaresti Egyesület, valamint az Írók Szövetsége választásaira készülődtek, elindult a pletyka, hogy Eugen Barbu elnökké választása az írói nyugdíjak befagyasztásához vezetne. A pletyka szorgos terjesztése Zaharia Stancu sugallatára történt (leginkább N. Carandino és Sergiu Dan közreműködésével), diadalmas újraválasztását és az ellenfelek fölötti sima győzelmet eredményezve. Nicolae Breban szerint az Írószövetség Zaharia Stancu vezetése alatt valódi szindikátussá nőtte ki magát, az Irodalmi Alap igazgatói posztja pedig az Írószövetség elnöki pozíciójához hasonló fontosságúvá vált.

9/a. és 9/b. ábra. Az írók eloszlása a mezőben, az alábbiak függvényében: születési évük (1890–1919 és 1920–1944 között), az Írószövetségben elfoglalt pozíciójuk, valamint a külföldi utazások időtartama. Homogenitási elemzés¹⁰⁶ két megjelenítési variánssal: a) a kategóriák jelölése; b) az esetek jelölése.

¹⁰⁶ A *homogenitási analízis* egy már létező adatbázison alapuló statisztikai művelet. Az adatbázis az 1661 íróról összegyűjtött adatokat kvantifikálja táblázatos formában. A sorokban az esetek találhatók (minden íróról külön-külön), az oszlopokban pedig a változók (a mindegyikre jellemző bio-bibliográfiai információk). A változók *számszerűek*, amennyiben olyan adatokat rögzítenek, mint például a „születési év” vagy a „kiadott kötetek száma”, és *névlegesek*, amikor bizonyos „számszerűsíthetetlen” jellemzőkre vonatkoznak (például a „politikai tőke” változója olyan előre meghatározott kategóriakészlettel rendelkezik, amely kategóriák átfedésben vannak egymással, és együttesen a politikai hatalomhoz való viszony minden típusát magukba foglalják: „antikommunista disszidens/ellenzéki”, „illegalista”, „a kommunista berendezkedés résztvevője”, „pártos politikai tőke”, „nem pártos politikai tőke”, „politikai fogoly”, „politikai részvétel nélkül”). A homogenitási analízis az SPSS statisztikai program 13.0. verziója „adatelemzési” csomagjának része. Ennek a módszernek a segítségével vizsgálhatók a két vagy több névleges változó között létező kölcsönös összefüggések. Figyelembe véve, hogy a használt adatbázis több névleges változót tartalmaz, és a kutatás irányát meghatározó szociológiai elmélet az irodalmi tényezők opcióit a cselekvési lehetőségek differenciált és összefüggő terében helyezi el, a homogenitási analízis két előnyt

10. ábra. Az Írószövetségben elfoglalt hely a generáció és a politikai tőke függvényében

nyújt számunkra. Egyrészt számos kategóriacsoport változói között létező viszonyt használ fel, másrészt pedig „egy vizuális (geometrikus) megjelenítést nyújtja ezeknek a viszonyoknak, egy olyan térképet rajzol meg, melyben a hasonló kategóriák egymáshoz közel álló helyeket foglalnak el, a különböző kategóriák pedig távolabbra kerülnek egymástól”. (Irina CULIC: *Metode avansate în cercetarea socială. Analiza multivariată de interdependență*. Polirom, Iași, 2004. 198.) A kutatás számára fontos változók bevezetéséből származó kétdimenziós diagramok egyes kvalitatív rokonvonásokat (helyeznek el a térben. A más, kölcsönös összefüggéseket bemutató technikákkal szemben a jelen módszer képes a nem metrikus adatokat (névleges változókat) és nem lineáris viszonyokat metrikus térben ábrázolni.

árnyalatok. A legkevésbé kedvező helyzetben az egyszerű tagok vannak, az 1945 után született írók, és a politikailag inaktívak vagy antikommunisták. Ők nem rendelkeznek adminisztratív vagy szimbolikus autoritással ahhoz, hogy jelképes vagy materiális juttatásokat oszthassanak el; viszont a döntéshozatallal megbízottak szűk körének az anyagi javakat és a szakmai sikert egyaránt sikerül megszereznie. Ezen a domináns póluson belül a különbségek politikai és szimbolikus jellegűek, s ezek a tényezők azzal vannak összefüggésben, miként oszlik meg a hatalom a vezetőség szervei közt. A Tanács abszolút szakmai autonómiával (a Tanács tagjai kerülnek a díjkiosztó bizottságokba) és változatos politikai tőkével (tagjai közé bekerülhetnek valamikori politikai foglyok, disszidensek, a párton belül jelentős politikai tőkével rendelkezők) rendelkezik, és megvannak a megfelelő előjogai és kiváltságai. A Vezetőség és a szó szerinti vezetők helye közelebb van a kommunizmus teremthető mitológiájához, a kiutalható forrásokhoz,¹⁰⁷ és távolabb a szimbolikus autoritástól. Ez teszi értehetővé, miként válik az intézményi felosztás politikai toborzóerővé és a céhen belüli összetartás tényezőjévé, és miért lesz kívánatos a vezetőség alku- és közvetítőképesége lentől felfelé (a szövetségi tagok irányából) és fentről lefelé (a párthatalom irányából) egyaránt. Míg az intézmény csúcán lévők képessége abban mérhető, miként tudják a szervezet *irodalmi* és gazdasági érdekeit összhangba hozni a hatalom iránti hűséggel, a Tanács tagjai számára a különbségtétel elsősorban a *politikai*hoz való viszony függvényében történik, legyen szó akár stratégiai felelősségvállalásról, akár fellebbezésekről. Ennek a demokratikus hatalomnak a részleges „ellenállása” és teljes ellenállásba térítésének lehetetlensége onnan eredeztethető, hogy maga is az irodalmi *establishment* része.

Következtetések

Két fő következtetést vonhatunk le a kommunizmus bürokratikus-kulturális tájain tett kirándulásunk végén. Az egyik a kommunista korszak írójának paradox helyzetére vonatkozik – arra, hogy jelképes autonómiája nem a politikai és anyagi függőség ellenére, hanem éppen annak függvényében lehetséges. A másik arra vonatkozik, milyen „váratlan” következményekkel jár egy elmélet alkalmazása, amely a totalitarista korszak művészetéről folytatott eszmecserék új perspektíváit nyithatja meg.

¹⁰⁷ Egy részük volt illegális kommunista vagy a kommunista rendszer funkcionáriusa, és 1962–1971 között gyakran tesznek külföldi látogatásokat.

Először is, az irodalmárok betagozásának körülményei és annak következményei vizsgálatában kiderül: a kommunista terv ördögi linearitásának gondolata egyáltalán nem konzisztens. A kulturális kiválóságból adódó presztízs kezdettől fogva feszültséget okoz a művészetek adminisztrálásának sztálinista koncepciójában, és egyúttal a kulturális, politikai és állampolgári presztízs szokatlan viszonyrendszerét hozza létre. Akárcsak a Szovjetunióban, a döntési rendszer és az anyagi támogatás az Írószövetséget Romániában is olyan elzárkózó klubba teszi, amely egyre jobban elidegenül a hivatalos politikától és attól az imperatívusztól, amely minél több író bevonását követeli az ügy szolgáltatásban álló értelmiségiek sorába. Az írók egyetlen intézménybe tömörítésnek paradoxona abban áll, hogy az alkotómunka szervezeti feltételévé tett jogi és gazdasági keret fokozatosan eljutott arra a pontra, amikor már azt támogatta, amit eredetileg elnyomni és visszaautasítani kellett volna: az irodalmi mező növekvő autonomizálódását. Így tehát ahelyett, hogy a hatalommal való fausti szerződésként tekintenénk rá, inkább egy olyan megközelítést tartunk kívánatosnak, amely a más területekre jellemzőhöz hasonlatos, fokozatos szakmai integráció elképzelését alkalmazza. Az írók professzionalizálása nemcsak azt jelenti, hogy arctalan tömegbe gyűjtsék és úgy ellenőrizték őket, hanem egy olyan eszköztár biztosítását, amely alapfeltétele az írók önmagukkal és másokkal való interakciójának. Így a hatalom területén fokozatosan tekintély forrásává válik. Nemcsak az alárendeléshez kötött elosztás, de a kiválasztottság és egy bizonyos életstílus alapjait is megteremti. A politika beavatkozása a művészet területére nem könnyen számba vehető előnyökkel és hátrányokkal járt; még az ideológiai hűség szerepe sem számszerűsíthető pontosan a szigorúan vett hierarchikus emelkedés során. Egyrészt a pusztá tagság nem volt garancia sem a hivatalos politika támogatására, sem pedig a szakmai presztízstre. Másrészt az Írószövetség – monopóliuma, munkahelyeinek, szolgáltatásainak, juttatásainak, jutalmainak hálózata, valamint a kiadói körforgás ellenőrzése és a szerzői díjak közvetítésének mechanizmusa révén – lehetetlenné tette, hogy akik irodalmi hírnévre vágytak, az Írószövetségbe való belépés nélkül váljanak publikált szerzővé. A volt szovjet blokk más országaiban tapasztaltakkal szemben Romániában, ha valaki hivatalos „íróvá” vált, egyidejűleg a publiká-

¹⁰⁸ Ioana Popa komparatív elemzést végzett a volt kommunista országokban engedély nélkül kiadott és lefordított könyvekről. Romániában a hivatalos kiadóknál egyáltalán nem jelentek meg fordítások – ez az infrastruktúra olyan hiányára utal, ami egyedülálló a volt szovjet térségben. (Lásd Ioana POPA: Un transfert littéraire politisé. Circuits de traductions des littératures d'Europe de l'Est en France 1947–1989. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 2002/144. 55–69.)

lásra is teljes mértékben feljogosították.¹⁰⁸ Az alacsony kockázatvállalási kedv (hiszen a nem hivatalos megjelenés egyenes következménye, hogy a megbélyegzett értelmiségi deklasszálódik és „társadalmi parazitává” lesz), a kölcsönös függés egymástól, a publikálásra való jogosultság,¹⁰⁹ az írószövetségi tagság és egy kiemelten megbecsült foglalkozás gyakorlása – mindezek miatt az irodalmi élet résztvevői számára csak az ország határain kívül nyílik lehetőség arra, hogy politikai tiltakozásaikat radikálisan megfogalmazhassák. A *kizárás* drámai dimenziójával kontrasztba helyezve bizonyosodnak be a *bevonás* előnyei, valamint a versengést és szolidarizálást elősegítő keret szimbolikus ereje. Az írói intézmény részleges (és mindig relatívként bemutatott) autonómiájának posztulálása helyett tehát, véleményem szerint, inkább egy autonomista és egy centralista-autoriter logika (az előjogok és a szimbolikus tőke piramisszerű elosztása) paradox hibridizációja valósul meg. A pénzügyi függőség vagy autonómia hangsúlyozása helyett egy olyan önelosztási típusra gondolok, amely a könyvtermelés integráns része. És nem utolsósorban a román író jövedelmező kétszínűsége helyett egy *integrált nonkonformizmus* hipotézisét vetem fel, amely más területekre is jellemző, és egyfajta fiktív egzisztencializmusban szublimálódik.

Figyelembe véve az „előjogok térképe”, valamint a szimbolikus és politikai dimenziók bevezetése révén megállapított korrelációkat, az Írószövetség elemzése az értelmiség szerepének, helyzetének megértésében nemcsak használható lehetőségnek, de szociológiailag relevánsnak is bizonyul. A bourdieu-i módszer egyik tétje annak az ellenzéki logikának a beazonosítása, amely minden társadalmi tér mélyét átszövi. A művészeti mező polarizálása azonban – melynek révén elkülöníthetnénk egy autonomista részt, ahol a társak elismerésének elve, valamint egy heteronomista részt, ahol a piaci törvény érvényesül – nem alkalmazható a kommunista berendezkedés esetében. Mindezekkel együtt, a fentebbi elemzés a mező egy olyan részének létezésére utal, amely az intézményi beilleszkedés elvének felel meg. Más szavakkal, a mondén tőke (amely a helyváltoztatási mobilitásban mérhető), a szimbolikus tőke és a politikai tőke abban segít minket, hogy újrarajzolhassuk a bourdieu-i térképet olyan vonalak mentén, amelyek már nem az autonóm és heteronóm erőket különítik el egymástól az alkotási szabadság elvének tekintetében, hanem az intézményi pólust a nem intézményitől a korszak irodalmi szerveibe való ideiglenes beilleszkedés által garantált szak-

¹⁰⁹ Mivel attól tartanak, hogy a tiltakozó hangok egy állampolgári arcvonallá alakuláshoz vezethetnek, a hatóságok 1981-től kezdve betiltják az Írószövetség kongresszusait.

mai autonómia tekintetében. Ilyenképpen nem csak annak lehetősége valósul meg, hogy egy, a demokratikus térben kifejlesztett elméletet alkalmazzunk egy etatizált térre, hanem az elmélet határait és rugalmasságát is ellenőrizhetjük. Ha ez az alkalmazás lehetséges, csak az marad hátra, hogy az elmélet olyan jövőbeli áttekintések révén bizonyítsa potenciálját, melyek az irodalmi áramlatokra, nemzedékekre, irodalmi díjakra, dicsőítő csatlakozásokra, a szociális és iskolai tőkére stb. vonatkoznak. Szintén a jövőre marad annak bebizonyítása, hogy – miként az Írószövetség esetében a korlátozások ösztönzésként tudtak működni – a gátló előírások a cenzúra esetében is szorosan kötődtek a termelés parancsához, és így annak monopóliuma sokkal kisebb volt, mint ezt az antikommunista vulgáta hinni véli.